GIDS

DOOR HET

STEDELIJK MUSEUM VAN OUDHEDEN

TE UTRECHT

DOOR

MR. S. MULLER FZ.

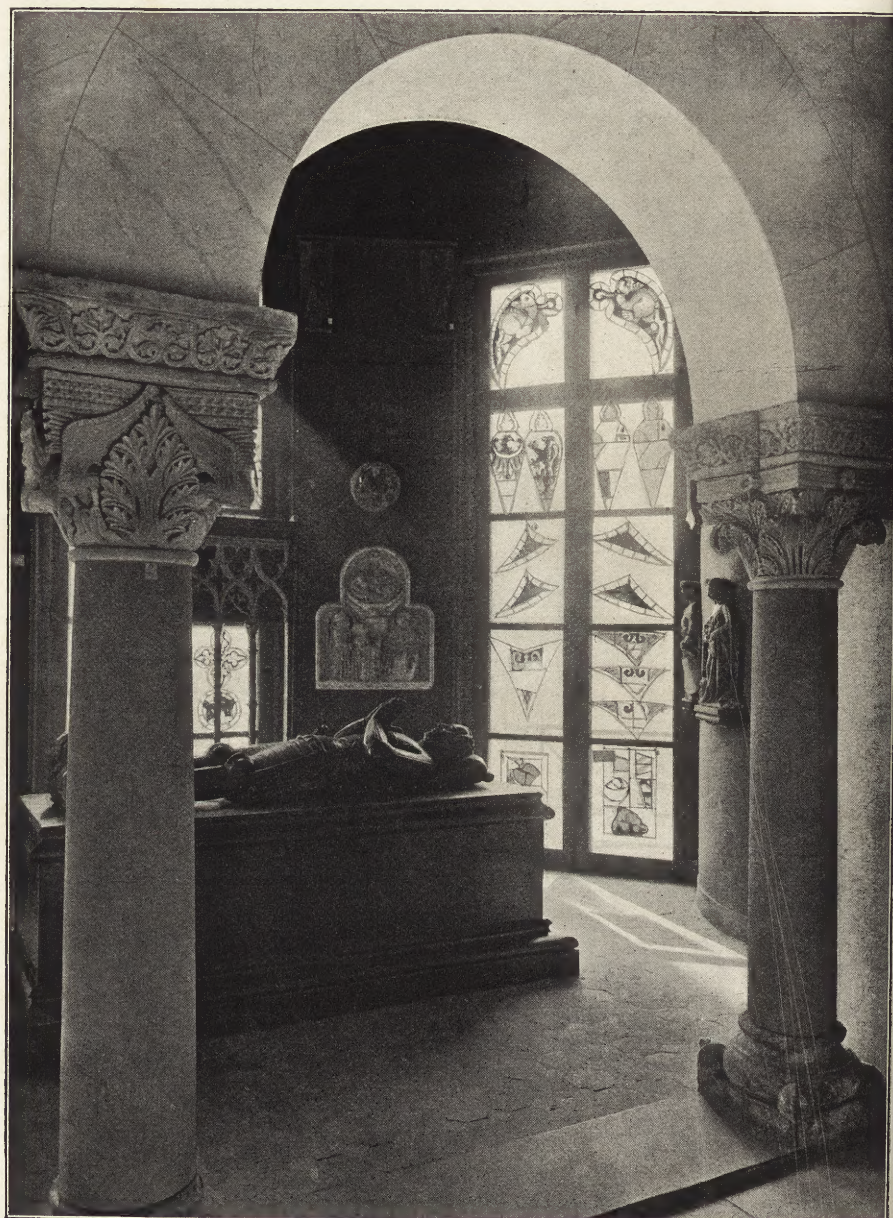
MET ILLUSTRATIËN.

UTRECHT – W. LEIJDENROTH – 1906.

GIDS

DOOR HET

STEDELIJK MUSEUM VAN OUDHEDEN.

DE KOEPEL.

GIDS

DOOR HET

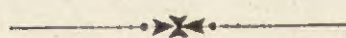
STEDELIJK MUSEUM VAN OUDHEDEN

TE UTRECHT

DOOR

MR. S. MULLER FZ.

MET ILLUSTRATIËN.

UTRECHT – W. LEIJDENROTH – 1906.

Het museum is kosteloos geopend des Zondags en Woensdags van 1—4 uur, de overige dagen van 10—4 uur à 10 cents de persoon.

Het museum is gesloten op Nieuwjaarsdag, 1en Paaschdag, 1en Pinksterdag, 1en Kerstdag, Hemelvaartsdag en Goeden Vrijdag.

Kinderen beneden 8 jaren worden niet toegelaten, kinderen van 8—15 jaren slechts onder behoorlijk geleide.

Ons museum van oudheden is een der oudste in ons vaderland. Meer dan elders moeten te Utrecht voortbrengselen van oude kunst aanwezig zijn geweest, die bewaard verdienden te worden; maar ook meer dan elders zijn ze verwaarloosd, totdat de burgemeester jhr. mr. H. M. A. J. van Asch van Wijck (men vindt zijn portret in de vestibule van het museum) er zich op toelegde, te redden wat nog te redden viel. Hij was het, die zijne medeleden in het college van Burgemeester en Wethouders tot samenwerking opwekte en tengevolge daarvan (1830) gemachtigd werd, nu en dan Utrechtsche oudheden voor de stad aan te koopen. Het begin der verzameling was klein : het duurde tot 5 September 1838, eer het museum voor het publiek kon geopend worden. De collectie was toen geborgen in vier zalen op de bovenverdieping van het stadhuis en bevatte eenige oude beeldhouwwerken uit de Utrechtsche kerken, geteekende stadsgezichten en schilderijen. Ten gevolge van de verbouwing van het stadhuis in 1844 werden successievelijk drie nieuwe zalen daarbij gevoegd, die gedeeltelijk voor nieuw verkregen voorwerpen (vooral schilderijen) noodig waren, doch ook vele heterogene en onbelangrijke zaken bevatten, bestemd om de te groote ruimte te vullen. In 1846 werd een begin gemaakt met den aanleg eener muntverzameling.

Zoo lang was er toenemende bloei merkbaar, maar reeds het

aftreden van den burgemeester spoedig na de opening van het museum (1839) moet nadeelig gewerkt hebben ; de dood van zijn ijverigen helper N. van der Monde (1847) zal de belangstelling hebben doen verflauwen. Hoe het zij, er volgde een lang tijdperk van achteruitgang en verwaarloozing. Wel werden voortdurend nieuwe aanwinsten verkregen; maar de lust en de tijd, om die alle behoorlijk te exposeeren, ontbraken blijkbaar. De chef der stedelijke secretarie W. A. Boers en de archivaris J. W. L. Raven, aan wie achtereenvolgens het toezicht over archief en museum was opgedragen, waren te overladen met werkzaamheden van anderen aard, om de geheele reorganisatie van het museum, die allengs noodig werd, ter hand te nemen. Op portalen, binnenplaatsen, zolders en bergplaatsen van het stadhuis en andere stedelijke gebouwen hoopten zich de nieuwe aanwinsten in volkomen wanorde op. Tot overmaat van ramp werd het museum in 1872 beroofd van zijne grootste aantrekkelijkheid voor het publiek, de stedelijke schilderijen, die naar het Museum Kunstliefde overgebracht werden. Zoo vertoonde het museum tal van ledige vakken, wier getal nog had kunnen vermeerderd worden, indien alle daar niet thuis behoorende voorwerpen verwijderd waren. En toch bezat de gemeente veel, dat tot sieraad van het museum had kunnen strekken, maar dat nu voor het publiek onzichtbaar was en verwaarloosd werd. In dezen toestand (1873) werd het museum bezocht door D'Amicis, die getuigde : „il palazzo municipale conserva qualche vecchia chiave e qualche vecchio stendardo" en de verzameling daarmede aan de algemeene bespotting prijsgaf.

Toen ik in het begin van 1874 tot archivaris was benoemd, werd dan ook van een museum nauwelijks gerept. Met verwondering vernam ik uit de nieuwe verordening, dat „in het archief" eenige „voorwerpen uit vroegeren tijd bewaard werden", waarvoor ik zou hebben zorg te dragen. Reeds aanstonds bleek mij die zorg geene sinecure: het museum was ontoonbaar en toch, zooals eene

inspectie der stedelijke gebouwen mij weldra toonde, zeer rijk. Spoedig werden voorstellen tot reorganisatie gedaan; een crediet werd toegestaan, en in October 1874 is het museum tijdelijk gesloten. Eerst 18 Januari 1875 werden de zalen heropend met een getal nummers, *dertigmaal* grooter dan hetgeen de laatste editie van de oude lijst der verzameling aangaf, terwijl bovendien het museum van het Provinciaal Utrechtsch Genootschap thans voor het eerst voor het publiek toegankelijk werd gemaakt. De catalogus van het Stedelijk museum verscheen in 1878.

De toestand was nu dragelijk, en aan het onderhoud werd voortdurend de hand gehouden. De vermeerderingen bleven toestroomen en het was in eene dringende behoefte, dat voorzien werd door de opening in 1884 van eene nieuwe zaal, ledig gelaten door de verhuizing van het oude archief. Bezoekers van buiten de stad kwamen geregeld in grooten getale het museum bezichtigen. Levendig herinner ik mij, hoe Vosmaer na een bezoek aan de collectie mij opzocht, alleen om te vertellen, dat de bezichtiging hem „een genot" was geweest. Enkele buitenlanders 1) wijdden zelfs in hunne reisherinneringen aan het museum eenige bladzijden, waarin zij Saftleven's teekeningen van de ruines van den Dom vermeldden en (volkomen terecht) het „poppenhuys" als een zeldzaam kunstwerk prijzen en beschrijven. Maar bij onze stadgenooten was het museum niet populair: het was niet wat het zijn kon en moest. De collectie was ongelukkig geplaatst en niet gemakkelijk toegankelijk, en bovendien noodzaakte de aard der localiteit tot eene rangschikking der voorwerpen, die meer aan een pakhuis dan aan eene behoorlijk geordende verzameling deed denken.

Aan dien toestand is thans een einde gekomen. Indien een

1) G. H. Boughton, Sketching rambles in Holland. (1885.) — H. M. Doughty, Friesland meres. (1890.)

Utrechtsch burger voortaan (met den correspondent der Nieuwe Rotterdamsche Courant) het er voor houdt, dat het museum voornamelijk of zelfs bij uitsluiting „naalden en spelden uit den steentijd" bewaart, dan heeft hij dit aan zich zelven te wijten: eene verontschuldiging voor zijne onkunde bestaat niet meer. Toen in het voorjaar van 1888 het buitengoed Hoogeland door de gemeente was aangekocht, verhieven zich reeds spoedig stemmen, die de wenschelijkheid betoogden, dat het woonhuis tot stedelijk museum werd ingericht. De gemeenteraad besloot daartoe op 25 April 1889, en op 1 October 1890 zijn de oude museumzalen op het stadhuis voor het publiek gesloten.

Het gebouw Hoogeland is in 1825 door den architect Suys gebouwd voor jhr. W. E. Ram ; de beide vleugels zijn later toegevoegd door den architect Zocher. De polychrome decoratie van de in Griekschen stijl gebouwde gevels is gevolgd naar de overblijfselen van dergelijke versieringen op tempels te Athene en Olympia, op Sicilië, in Klein-Azië enz. 1). Evenals het inwendige van het museum een beeld moet geven van de decoratie van oude vertrekken, levert het uitwendige ons thans eene voorstelling van de versiering van gevels in oude tijden, niet gephantaseerd, maar zooals volgens echte modellen de stijl van het gebouw medebrengt.

Nadat de noodige herstellingen en veranderingen in het huis waren verricht, werd in den nazomer van 1890 met de inrichting daarvan tot museum begonnen. Eerst werden de groote voorwerpen volgens de vooraf ontworpen systematische indeeling der verzameling ingemetseld en vastgetimmerd, en in de laatste weken van 1890 heeft de verhuizing plaats gehad. Op 4 Juni 1891 is het museum plechtig geopend.

1) De ontwerpen van de decoratie zijn vervaardigd door wijlen den heer J. N. Landré, volgens mijne aanwijzingen, waarbij ik dankbaar gebruik maakte van de voorlichting der hh. dr. L. J. Morell en F. J. Nieuwenhuis.

De tweede, geheel omgewerkte uitgaaf van den catalogus, die nu 3444 nummers telde, verscheen in 1904.

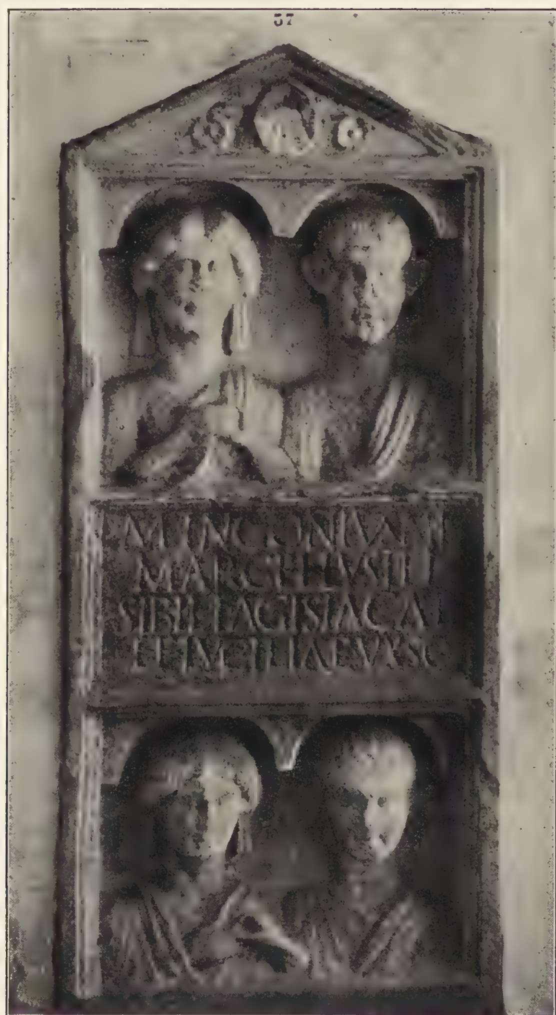
Wenden wij ons uit de vestibule, versierd met eenige geteekende naam- en wapenborden van bestuurders van Utrechtsche gasthuizen en gilden, linksom, dan betreden wij de twee vertrekken, die het museum van het Provinciaal Utrechtsch Genootschap en de aan de stad gelegateerde collectie van jhr. H. W. Bosch van Drakestein van Oud-Amelisweerd bergen. Beide bevatten uitsluitend voorwerpen uit de oudste perioden onzer geschiedenis, vooral Romeinsche, doch ook voor-Germaansche, Germaansche en Frankische oudheden.

Het museum van het Provinciaal Utrechtsch Genootschap werd in 1842 gegrondvest door den aankoop der verzameling van den bekenden oudheidkundige dr. L. J. F. Janssen, en in 1848 met de toen aangekochte collectie oudheden van den heer Balfoort naar het stadhuis overgebracht. Sedert is het herhaaldelijk (het laatst in 1865) door schenking en aankoop van kleine partikuliere verzamelingen vermeerderd. Verreweg het grootste deel der collectie is afkomstig van opgravingen te Vechten, waar eene belangrijke Romeinsche vestiging heeft bestaan. Wat de opvolgende eigenaars van dit terrein, jkvr. Van Tuyll van Serooskerke de Pagniet en jhr. Bosch van Drakestein van Oud-Amelisweerd, merkwaardigs verzamelden, is hier bijeengebracht; ook de kern der overige aangekochte collectiën werd door Vechten geleverd, waartoe in de jaren 1892—1894 op kosten van het genootschap expresselijk opgravingen zijn gedaan. De weinige voor-Germaansche steenen voorwerpen zijn mede grootendeels niet ver van Utrecht, te Hilversum, gevonden. Maar de Germaansche overblijfselen, die hier bewaard worden, stammen meestal uit verder afgelegen streken. De heeren Janssen en Nahuys

groeven ze op in het Kleefsche en in Noord-Brabant, en zij zijn dus hier eigenlijk misplaatst. Daarentegen zijn de Frankische voorwerpen weder bijna alle zuiver Utrechtsch : de heeren Brugmans, Simons en Nahuys verkregen ze uit het in de Frankische periode zoo belangrijke Wijk bij Duurstede.

De eerste voorwerpen , waarop ik uwe aandacht vestig, zijn de drie eenige nog bewaarde Romeinsche voorwerpen van eenig belang, die in den bodem onzer gemeente zijn gevonden. Links naast den ingang vindt gij het zware, zeer beschadigde altaar, dat in 1777 opgegraven werd in den tuin van een huis aan de Hamburgerstraat (geschonken door prof. Saxe in 1781) ; daarboven prijkt het kleine marmeren Herculesbeeld, gevonden in den grond bij den kruitmolen in de Weerd. Beter bewaard is de groote grafsteen, die het volgende vertrek versiert en die vóór 1740 werd opgegraven op eene boerenplaats ten oosten van de Oudwijkerlaan (geschonken door prof. Van Goens in 1779).

De Germaansche grafurnen, die ge binnentredende rechts in de wandkast ziet, behagen door hun uiterlijk weinig ; maar zij zijn merkwaardig, omdat zij ons den allerlaagsten trap der kunstindustrie aanschouwelijk voorstellen. Reeds op den eersten aanblik onderscheidt men daarvan het dan volgende Romeinsche vaatwerk, edel van vorm en fijn van grondstof en bewerking, dat in de rijkversierde schalen en kommen van de roode terra sigillata (ge vindt eene kast vol fragmenten in de tweede zaal) zijn glanspunt bereikt. De tallooze kleine Romeinsche lampjes, alle met ornamenten of beeldjes versierd, die in de eerste zaal geborgen zijn, behooren tot dezelfde soort van produkten. Ook het om zijn zeldzaamheid merkwaardige Romeinsche glaswerk , dikwijls zeer fraai van bewerking, is hier door goede staaltjes vertegenwoordigd : eenige ongeschonden flesschen in het glazen kastje, fragmenten van veelkleurig glas in de toonkast. Aardig zijn ook de pijpaarden beeldjes : het glazen kastje bevat vele

ROMEINSCHE GRAFSTEEN.
(Gevonden in de Oudwijkerlaan).

fragmenten ; maar het fraaiste stuk, een dwerg in Romeinsch kostuum met een beschreven boekrol in de hand, vindt gij in de collectie Bosch van Drakestein. Maar het curieuste zijn wellicht de produkten van een Romeinschen schoenmakerswinkel, die voor eenige jaren te Vechten werden opgegraven ; naast eenige lompe schoenzolen, had de man ook te koop keurig uitgesneden dames-schoentjes met fijn lederen netwerk, dat stellig gekleurde kousjes zal hebben vertoond, waarin het nette kleine voetje voordeelig moet zijn uitgekomen.

De hier bewaarde voorwerpen geven den bezoeker zeker niet den indruk, dat de Romeinsche kunstindustrie zoo hoog stond als toch inderdaad het geval was. De reden is slechts gedeeltelijk gelegen in de omstandigheid, dat hier, op dezen uithoek der Romeinsche aarde, niet veel bijzonder fraaie zaken zullen zijn voorgekomen ; de toestand, waarin vele stukken door een verblijf van eeuwen in den grond verkeeren, is mede schuld. Indien gij u de mantelgespen, de haarnaalden, de armringen met hunne klokjes, de schrijfstiften en inktkokers, de sleutels , de scharen en de stukken van bronzen kookpannen laat toonen, zult gij bij aandachtige beschouwing erkennen, dat vele fraai van vorm en bewerking zijn.

Andere voorwerpen, als de huidschrapers die men in het bad gebruikte, de tangetjes voor het uittrekken van grijze haren, de dobbelsteenen en de spinschijfjes, zullen u meer om hunne bestemming interesseeren. Zeker valt uw oog op de vele reusachtige kruiken met puntigen voet, waarvan er een in den hoek staat ; het zijn graankruiken, die in den grond der kelders gegraven en met een platten steen gesloten werden. Van de paard- en handmolens, die dienden om het graan voor huiselijk gebruik te malen, vindt ge verscheidene steenen langs de wanden, waaronder een (helaas ! van niet onbetwiste echtheid) met eene merkwaardige opdracht aan Ceres, de godin van den landbouw.

De twee marmeren beelden van Aesculapius en Hygieia, den god en de godin der gezondheid, die ge in de eerste kamer ziet, zijn zeker bezienswaardig; doch hunne afkomst is onbekend. Niet anders is het met den Griekschen marmeren grafsteen; maar hij heeft toch bepaald zekere betrekking op Utrecht. Want het is deze steen uit Smyrna, dien de later zoo beroemde student R. M. van Goens in 1764 in zijne dissertatie deed afbeelden, waarin het stadsbestuur van Utrecht zooveel belang stelde, dat zij de kosten der plaat uit stadskas deed voldoen.

Maar een zuiver Utrechtsch produkt is het aardige bronzen Jupiterbeeldje: het werd gevonden op de Hoogewoerd onder de Meern, waar, zooals bekend is, eene Romeinsche vestiging van belang is geweest. Op den grond onder de toonkast liggen verscheidene dakpannen, die u met de halfronde bedeksels der voegen een denkbeeld geven van een Romeinsch dak; de overblijfselen eener houten trap, die te Vechten gevonden werden, zijn zeker niet fraai, maar wel curieus. Op zich zelf zijn de in de tweede kamer ingemetselde baksteenen van geen belang; merkwaardig zijn ze alleen om de daarin gedrukte merken, die u de legioenen, wier soldaten ze gebruikten, of wel de namen der fabrikanten aanwijzen. De fraaie collectie Romeinsche gesneden steenen uit zegelringen, die met de merkwaardigste stukken uit de groote collectie Romeinsche munten in de twee toonkastjes der tweede kamer tentoongesteld is, trekt reeds van zelve uwe aandacht; let ook op de gouden mantelspeld met roode steentjes, die voor eenige jaren te Vechten werd opgegraven. Nog wijs ik u op de verzameling Romeinsche gewichten in de toonkast van het eerste vertrek, — op een fakkelhouder van gebakken aarde, die aldaar in de wandkast geplaatst is, — op een koperen plaatje in het glazen kastje (een der merkwaardigste voorwerpen in de collectie), waarop vermeld staat, dat een soldaat zijne gelofte aan eene godheid heeft betaald, — op een klein altaarsteentje, dat daarbij staat, gewijd

door een Frankisch soldaat van het 30^{e} legioen, — en op de onoogelijke twee stukken doek, voor eenige jaren te Vechten opgegraven, die wel bijna het eenige Romeinsche weefsel zullen zijn, dat ter wereld nog bestaat.

Van de overblijfselen uit Frankischen tijd vestig ik uwe aandacht op twee uit paardebeenderen vervaardigde schaatsen, gevonden te Wijk bij Duurstede, — op verscheidene sleutels en kammen, — op de vele kralen van gebakken en verglaasde aarde, die onzen voorouders als halssierraad hebben gediend, en vooral op de gouden broche, die vervaardigd is van eene later in een breeden gouden rand gevatte Romeinsche munt en die voor eenige jaren gevonden werd in den grond op het Oudmunsterkerkhof, — zeker dus een sieraad, dat het lijk versierd heeft van een zeer aanzienlijken onder de oudste Utrechtsche christenen. Wellicht is uit dienzelfden tijd het gedeelte van een merkwaardigen vloer, samengesteld uit gewrichten van beenderen, die voor eenige jaren werd opgegraven aan den Wittevrouwensingel en thans in de wandkast van het eerste vertrek bewaard wordt. Misschien is hij echter veel jonger en behoort dan eigenlijk niet in deze collectie. Zeker is dit laatste het geval met eenige andere, niet minder interessante voorwerpen, die gij in de toonkast dezer kamer ziet : zij zijn gevonden in de Zwitsersche paalwoningen en dus veel ouder dan hunne omgeving.

Thans betreden wij het eigenlijke Stedelijk museum van oudheden. Vooraf moet ik u mededeelen, dat de rez-de-chaussée eigenlijk slechts de aanvulling der verdieping bevat. Men heeft daar (nagenoeg in dezelfde orde als boven) vereenigd alle nummers, die of te zwaar waren om boven zonder gevaar geplaatst te worden, of door hun al te zeer verminkt uiterlijk de zalen zouden ontsierd hebben. Ook voorwerpen, waarvan in de antieke kamers reeds

exemplaren voorhanden waren, vonden hier een onderkomen: het ging toch niet aan, een vertrek met twee schoorsteenmantels of twee plafonds te versieren. Verwacht dus van de benedenste serie kamers niet te veel; vele voorwerpen zijn bezienswaardig, en enkele vertrekken vormen zelfs een vrij goed geheel, maar de fraaiste voorwerpen vindt men hier over het geheel niet.

De eerste zaal is gewijd aan de kerkelijke oudheden; de gothiek zwaait hier bijna zonder uitzondering den staf. Het eerst valt ons oog trouwens op twee voorwerpen uit ouderen tijd: de twee doodkisten, die het midden van het vertrek innemen. De zware, met primitieve ornamenten versierde steenen kist met deksel, opgegraven op het Domplein in den tuin van den heer Van Lunteren en door hem aan het museum geschonken, behoort denkelijk bij de overoude St. Salvatorskerk, die daar vroeger gestaan heeft; de kist dagteekent toch op zijn laatst uit de 9e eeuw en heeft gewis aan een aanzienlijk persoon tot rustplaats verstrekt. Jonger en vrij wat eenvoudiger is zijn buurman, de eigenaardige uit losse brokken tufsteen samengestelde kist, die als een stolp geplaatst werd over het lijk, dat met het hoofd op een uitgeholden steen in de aarde rustte. Deze kist heeft aan een monnik der St. Paulusabdij in de Hamburgerstraat tot rustplaats gediend en kan dus niet ouder zijn dan uit het midden der 11e eeuw.

Langs het plafond van dit vertrek vindt men afgietsels van de gebeeldhouwde gewelfsleutels der St. Jacobskerk, die, toen de kerk voor eenige jaren bij gelegenheid der restauratie besteigerd was, werden vervaardigd. Ze zijn goed, maar toch lang niet zoo fraai als de vier oudere, groote gewelfsleutels uit het Domkoor, die onlangs bij de herstelling daarvan zijn afgegoten. Niet zoo aantrekkelijk is de verzameling fragmenten van beeldhouwwerken, die de bank langs den binnenmuur tentoonstelt; toch verdienen zij bewaard te worden. Ge vindt er niet minder dan drie groote koppen (waaronder een fraai 14e eeuwsch vrouwenhoofd met rijk

kapsel uit het Minderbroedersklooster), overblijfsels van graftombes, die bewijzen hoeveel prachtige monumenten van beeldhouwkunst hier ten tijde der hervorming onbarmhartig vernield zijn. Het meerendeel der fragmenten is afkomstig van opgravingen bij de restauratie van het Groote auditorium en bij het plaatsen der fundeeringen van Jan van Nassau's standbeeld. Vooral het laatste werk leverde veel; waarschijnlijk werd op deze plaats het puin geborgen, dat afkomstig was uit de in 1587 afgebroken St. Salvatorskerk. Het vervolg dezer verzameling vindt ge aan de andere zijde der kamer langs den muur onder het venster; verschillende van de daar geplaatste geschonden beelden verdienen uwe aandacht wegens de fraaie bewerking en stemmen u tot dankbaarheid aan den schenker der collectie, den heer G. C. van Dijk. Boven deze bank zijn verscheidene grafsteentjes uit de 15e en 16e eeuwen ingemetseld; de meeste zijn afkomstig uit de St. Mariakerk, andere uit de kapel van het St. Hieronymus-huis (later Remonstrantsche kerk), de rest uit verschillende Utrechtsche kerken. Slechts één der daaronder begravenen is eenigszins bekend : het is de oudste Utrechtsche archivaris, de stads-secretaris Tielman Momfelen († 1489).

In den hoek tusschen de twee vensters staat eene welbekende curiositeit : de kolom uit de St. Mariakerk met de afbeelding van den stier, op wiens huid de pijler zou gegrondvest zijn, toen eene wel de fundeering onderwoelde, — eene afbeelding, dwaselijk aan den beroemden schilder Jan van Scorel toegeschreven. Minder bekend, maar curieuser is hetgeen gij daarboven ingemetseld ziet : de eenige relieken van het oude romaansche Domkoor van bisschop Adelbold (1023), dat reeds in de 2e helft der 13e eeuw afgebroken werd. Ze zijn voor eenige jaren teruggevonden bij het herstel van de steunberen van het nieuwe koor, waarin ze met het beeldhouwwerk naar binnen gemetseld waren ; de versierselen en lijnen dezer consoles en lijsten, evenals die van de drie groote

basementen van dezelfde herkomst, die op den grond staan, zijn uiterst eenvoudig. Vrij wat verandering merken wij op bij de beschouwing van eenige fraaie fragmenten van het gothieke beeldhouwwerk van den tegenwoordigen Dom, dat eenige jaren geleden bij de eerste restauratie van het gebouw uit de gevels verwijderd werd en thans in den muur over de fragmenten van den ouden Dom is ingemetseld. Daaronder op den grond eindelijk ziet gij een reusachtigen gewelfsleutel, met gebeeldhouwde eikenbladeren omgeven, en die aan niet minder dan acht gewelfribben ten steun moet hebben gestrekt. Het kolossale stuk, waarschijnlijk afkomstig uit het Predikheerenklooster, is ontdekt onder eene stoep op het Predikheerenkerkhof en door den heer R. Diks aan het museum geschonken.

In het volgende vertrek vinden wij overblijfselen van het middeleeuwsche huis bijeen, voorzoover ze boven in de gothische kamer geene plaats konden vinden. De rijkversierde schoorsteenmantels hebben hier de eereplaatsen. De meest kostbare, uit steen gebeeldhouwd, vindt gij langs den wand rechts ; ze zijn alle uit de 15e of het begin der 16e eeuw. Als den fraaisten noem ik u dien met den Christus, afkomstig uit het H. Kruis-gasthuis aan de Biltstraat, en den daarboven geplaatsten, nog geheel gepolychromeerd, die ons de wapens vertoont van den stadsraad Jacob van Asch († voor 1531) en zijne echtgenoote, vastgehouden door personen in het kostuum van dien tijd. Ook een derde schoorsteenfries, met de gekleurde wapens van bisschop David van Bourgondië, het sticht Utrecht en het Domkapittel, verdient de aandacht; het is waarschijnlijk afkomstig uit de kleine kapittelkamer van den Dom. Rijker versierd is de houten schoorsteenmantel met St. Maarten en twee familiewapens, die in het midden van het vertrek is

opgesteld en door de heeren Van de Hagt geschonken werd. Doch meen daarom niet, dat hij uit eene voornamere woning afkomstig is : ik ontdekte hem in eene kleine arbeiderswoning in het Achterom. Het materiaal, waaruit het stuk vervaardigd werd, leende zich gemakkelijk tot eene versiering met snijwerk, en in de 1e helft der 16e eeuw ontbrak het niet aan ontwikkelde werklieden, die voor eene kleinigheid hunne kunstvaardigheid ten beste gaven. Onder den mantel merkt gij op een zeer oud haardplaatje met een persoon in het kostuum Henry III (geschonken door den heer G. Brenkman te Lienden) en daarnaast een middeleeuwschen doofpot, die nog onlangs in de Buurkerk zijne oorspronkelijke bestemming vervulde (een geschenk van den heer C. W. Derksen); boven den pot hangt een puthaak uit de 16e eeuw.

Fraaier is de bekleeding der zoldering : de geïmiteerde balken worden gesteund door gebeeldhouwde en nog met de oude polychromie bedekte consoles uit het huis Proeysenburch aan de Oudegracht ; verzuim niet de console links naast de deur te bezichtigen, die een aardig figuurtje van een edelman uit den tijd van Karel V vertoont. Daarnaast ziet gij boven de deur eene gebeeldhouwde voorstelling : het is een afgietsel, waarvan het origineel staat boven de poort van het huis, door den Domheer Everard Zoudenbalch in de Donkerstraat gesticht in 1467 8. Verzuim niet de elegante vrouwenfiguurtjes in Bourgondisch kostuum, die het wapen van den stichter vasthouden, te bewonderen. Minder fraai, maar merkwaardiger dan dit beeldhouwwerk zijn de in dit vertrek aanwezige fragmenten van twee veel oudere Utrechtsche gevels, die der huizen Clarenburch en Fresenburch. Midden op den vloer ziet ge de middelstijlen van drie vensters van Clarenburch, bestaande uit gekoppelde romaansche kolommetjes ; zij wijzen op de 12e eeuw als den tijd, dat dit huis gesticht werd, en verkondigen dat de gevel niet minder zwaar was dan die van de andere versterkte huizen der patricische geslachten, die vroeger den omtrek

der Bakkersteeg bewoonden. Iets jonger, maar veel fraaier was de beroemde gevel van Fresenburch, uit den eersten tijd der gothiek, merkwaardig om de veelkleurige verglaasde tegels, waaruit hij was opgebouwd. In de beide hoeken naast den schoorsteen vindt gij de profielen van de vensters der onderste twee verdiepingen, opgebouwd uit de enkele bewaarde fragmenten, die daar ingemetseld zijn volgens eene bij de afbraak van het gebouw vervaardigde opmeting.

Op de bank naast de deur ziet gij verschillende fragmenten van bouwmaterialen. Het bezienswaardigst zijn de oude haardsteenen : verscheidene fraaie uit de 2e helft der 16e eeuw en enkele zeer merkwaardige middeleeuwsche (een met den Bourgondischen vuursteen en vooral een met een geharnasten ruiter). Boven de bank trekken uwe aandacht twee fraai gebeeldhouwde consoles uit de 14e eeuw met jachtvoorstellingen ; de binnenzijden bewijzen, dat ze vroeger van boven door een gebeeldhouwden steenen band verbonden waren, en als gij ze vergelijkt met de consoles van het bekende 13e eeuwsche ruiterstandbeeld van St. Stephanus van Hongarije in den Dom te Bamberg, dan zult ge zeker met mij van oordeel zijn, dat ook deze (veel fraaiere) consoles een ruiterstandbeeld, denkelijk wel een St. Maarten, zullen gedragen hebben.

De herkomst is onzeker, evenals die van het merkwaardige tufsteenen fries, dat de consoles bekroont. Het stelt een vestingmuur uit het begin der 13e eeuw voor, tusschen welks kanteelen de gehelmde hoofden der verdedigers te voorschijn komen. Het stuk heeft zeker als bekroning gediend, wellicht van eene graftombe: althans ook de tombe van den Keulschen aartsbisschop Philips van Heinsberg in den Dom van Keulen draagt zulk eene kroonlijst.

De drie volgende afdeelingen (de oude kelders van het Hoogeland) zijn ingericht voor de bewaring van gevelsteenen. Deze meestal ruwe en eenvoudige voorwerpen zijn daar voldoende geplaatst; maar gij vergist u, indien gij meent, dat zij allen onbelangrijk en leelijk zijn. De twee ruiters in den hoek van de eerste afdeeling rechts zijn niet kwaad; de „dubbele kandelaar" is als afbeelding niet zonder belang, evenmin als het wapen van paus Adriaan VI uit een huis in de Potterstraat. Curieus is de afbeelding van het mythische Romeinsche kasteel „Romenborch", dat de dichtende verbeelding van oude historici in de Hamburger- (of Rodenburger-)straat plaatste; de steen met renaissance-cartouche herinnert aan „'t Schoonhuys", het oude Utrechtsche stadhuis in eene nauwe poort op den Steenweg, dat, later tot koophal ingericht, in 1614 werd afgebroken. Daarachter, naast het venster, ziet gij een prachtigen steenen leeuw; met zijn makker, wiens kop ge aan de overzijde ziet, heeft hij eenmaal het stadswapen voor de Wittevrouwenpoort beschermd. Het was de Utrechtsche beeldhouwer Nicolaes van Damast, die in 1652 de modellen voor dit leeuwenpaar vervaardigde.

De tweede kelder-afdeeling is minder vol, maar bevat fraaiere en merkwaardiger zaken: middeleeuwsche gevelsteenen. Zie eens, hoe fraai bewerkt die steenen met St. Maarten en de H. Maagd zijn, die vroeger huizen in de Weerd en de Stroosteeg versierden. Ook het groote wapen van den abt van St. Paulus, Gerrit van der Nyenkerck, uit de St. Pauluspoort (in de Korte Nieuwstraat) verdient uwe aandacht, evenals het laatste der heiligennisjes (op den hoek van Heerenstraat en stadswal), die vroeger bijna alle hoeken van Utrechts straten versierden. Aan de andere zijde van het vertrek ziet gij de steenen uit de Utrechtsche waltorens. Vooreerst den eerwaardigen fundatiesteen van den Smeetoren van 1145, zeker wel het oudste gedenkstuk van dien aard, dat ons vaderland bezit. Dan de curieuse afbeeldingen van een wolf en

een vos uit de torens van dien naam, waarbij denkelijk behoort de groote kop van een gehelmden persoon, die wel den oorlogsgod Mars zal voorstellen, wiens beeld in het bolwerk Sterkenburg bij de Tolsteegpoort prijkte. De drie stukken dagteekenen hoogstwaarschijnlijk uit den tijd, toen keizer Karel V de stad Utrecht met een krans van nieuwe vestingwerken omgaf (omstreeks 1540). Aan den ingang dezer afdeeling vindt ge eindelijk ingemetseld de beide fraai gebeeldhouwde steenen uit de vroege renaissance-periode, die jarenlang als stoeppalen hebben dienst gedaan voor het huis van prof. Donders (een geschenk van prof. Van Leeuwen). Inderdaad zijn het schamppalen : er zijn meer geheel dergelijke steenen bekend, die nog steeds voor hetzelfde doel worden gebruikt. Gij kunt een ouder exemplaar in gothieken stijl zien te Kuilenburg, terwijl twee andere, die wat jonger zijn dan de onze, nog prijken op de buitenplaats Spanderswoud bij 's Graveland.

De derde kelderafdeeling vertoont u de fraai gebeeldhouwde gevelsteenen van de 1e helft der 17e eeuw : rechts tal van stijlvolle leeuwenkoppen en satyrs in allerhande vormen (de zes beste zijn een geschenk van prof. Snellen Sr.) met afgietsels van de fraaie versierselen van den bekenden „Koning van Portugal" aan de Voorstraat, — links de fraaie mannen- en vrouwenbusten uit huizen aan het Oudkerkhof, de Oudegracht (Gaardbrug) en de Vischmarkt (de twee laatste stellen zijn gewis van denzelfden maker). De merkwaardigste steen is die aan het einde, met de geschilderde buste van den beruchten hertog Karel van Gelder, — eene afbeelding, die denkelijk uit zijn tijd (ca. 1525) dagteekent, doch blijkens de steenen omlijsting ruim eene eeuw later moet zijn bijgewerkt ; gij kunt eene kopie naar dit interessante stuk thans weder zien prijken in den gevel van de societeit Sic Semper, van waar de steen afkomstig is. Ook op den grond staan nog een paar aardige stukken : de fraaie steenen leeuwen met het stadswapen

van den ouden stoep van het gasthuis Leeuwenberch, — en een groote hardsteenen plaat, die de stichting vermeldt van het curieuse huis Bellevue, dat vroeger verrees op den stadswal recht tegenover de Maliebaan.

Het volgende vertrek bevat overblijfselen van woonhuizen uit den renaissance-tijd, de roemrijke 16e eeuw. Het zijn meestal gebeeldhouwde schoorsteenmantels, die hier uwe aandacht vragen. Het prachtstuk der kamer is zonder twijfel de gepolychromeerde mantel, die het midden van den muur links inneemt en geschonken werd door jhr. mr. J. van der Feltz. Hij is afkomstig uit eene bovenkamer van het huis op de Kromme Nieuwe gracht naast de Remonstrantsche kerk, dat eenmaal den u uit Van Lennep's *Pleegzoon* bekenden jhr. Jacob Mom herbergde, wiens wapen met dat zijner echtgenoote Cornelia van Culenborch het fries versiert. Doch ziehier een raadsel, dat niet gemakkelijk is op te lossen. Mom kocht het huis in 1613, deed het verbouwen en werd in 1621 wegens de samenzwering tegen prins Maurits onthoofd ; de schoorsteen zou dus uit dien tijd moeten dagteekenen. Doch ieder kunstkenner is op het eerste gezicht dadelijk bereid te verzekeren, dat de mantel minstens ¾ eeuw ouder moet zijn. Dit oordeel wordt bevestigd door de merkwaardige collectie haardsteenen die ge (in de oorspronkelijke dispositie) hier ingemetseld ziet ; ook zij wijzen op den tijd van Karel V, want ge zult zoo aanstonds zien, dat omstreeks 1620 een geheel ander type in gebruik was.

De groote stellage rechts vertoont u nog tal van schoorsteenfriezen uit denzelfden tijd. Het grootste, rondloopende fries met de afbeelding van Salomo's eerste recht, is uit de groote secretarie van het oude stadhuis afkomstig, waar het bij de stichting van het gebouw in 1553 werd geplaatst : het is een werk van den

stadsbouwmeester Willem van Noort, vervaardigd volgens het ontwerp van den beroemden Utrechtschen beeldhouwer Colijn de Nole. Boven het fries ziet ge twee andere, die ik nog fraaier acht en die beiden, behalve de destijds voor rechtszalen geliefde voorstelling, die ik u zooeven noemde, ook de geschiedenis van Susanna afbeelden. Merkwaardig is het, dat deze beide friezen blijkbaar gemaakt zijn naar hetzelfde origineel, hoewel de vervaardigers eene geheel verschillende behandeling der figuren hadden en hun model zeer vrij moeten hebben gevolgd. Van waar deze steenen komen? Ik kan het niet met zekerheid zeggen; doch het is waarschijnlijk, dat het onderste fries afkomstig is uit de kapittelzaal der St. Mariakerk, het bovenste uit de rechtszaal van den bisschoppelijken officiaal naast den Domtoren. Het fraaie fries, dat dan volgt, met de elegante beeldjes van St. Jan Baptist en St. Catharina (de patroons van de Utrechtsche Johanniterbalye van St. Catharijne) tusschen familiewapens, is afkomstig uit een huis in de Hamburgerstraat, waar zonder twijfel de balyer in het midden der 16e eeuw zal hebben gewoond; de eigenares van het huis, Mevr. Bruno geb. Wolterbeek, vestigde mijne opmerkzaamheid op het merkwaardige beeldhouwwerk, dat (met een dikke kalklaag bedekt) in haren kelder geplaatst was, en schonk het op mijn verzoek bereidwillig aan het museum. Niet minder in hunne soort zijn eenige andere friezen op dezelfde bank, met smaakvolle renaissance-ornamenten versierd en zoo fijn en edel bewerkt, dat zij de vergelijking met het beste, wat deze periode hier te lande opleverde, niet behoeven te schuwen. Alle zijn uit Utrechtsche huizen afkomstig: twee daarvan werden geschonken door den heer W. A. van Rijn en door mej. A. S. W. C. de Vree. Dit alles is uit den besten tijd onzer renaissance, het midden der 16e eeuw. Maar twee aardige gebeeldhouwde steenen friesjes (eene smederij en het maaien van een graanveld voorstellende) getuigen, dat nog tachtig jaren later de Nederlandsche beeldhouwkunst in

GEBEELDHOUWDE SC
(Midden der

STEENFRIEZEN.
euw.)

vollen bloei stond; de stukken zijn de eenige overblijfselen, die bewaard zijn van het prachtige Koningshuis, dat de Winterkoning van Bohemen in 1629 bouwde te Renen, waar hij zijn verloren Heidelberger paleis trachtte te vergeten.

Belangrijk zijn de gebeeldhouwde steenen van Willem van Noort's prachtigen gevel van het oude stadhuis, die ge aan de overzijde ziet. De fraaiste overblijfselen van dezen gevel vindt ge echter boven, evenals het in dit vertrek behoorende beeldhouwwerk van het geveltje met het beeld van Karel V: beide overblijfselen waren te hoog om in de beneden-verdieping eene plaats te vinden. De daardoor hier ledig gelaten ruimte is (zeer onwaardig!) ingenomen door de folterwerktuigen, die ge op het midden van den vloer ziet. Het zijn twee werktuigen om te radbraken; op de ijzeren pen aan het hoofdeinde van een hunner werd in horizontale richting een wiel bevestigd, waarop de geradbraakte lichamen werden tentoongesteld. Voor het venster ziet gij een geeselpaal (voor een paar jaar gekopiëerd naar den Haarlemschen paal, om de Utrechtsche ijzers behoorlijk ten toon te stellen) en de galgkist van den beul met den bak, waarin hij zijne brandijzers (die ge aan den muur ziet hangen) gloeide. Deze weerzinwekkende collectie had eene plaats moeten vinden in een afzonderlijk kamertje boven, dat echter door de verbouwing van de trap is vervallen; zoo is het gekomen, dat deze voorwerpen (laat ons hopen tijdelijk!) de omgeving van het renaissance-huis ontsieren.

Ook het volgende vertrek, dat ons het Hollandsche huis uit de 17e eeuw vertoont, bevat hoofdzakelijk overblijfselen van schoorsteenen: de schoorsteenmantel was destijds het middelpunt van elke kamer, waaraan de kwistigste versiering werd aangebracht. De schuins geplaatste mantel voor u, van omstreeks 1620, is

afkomstig uit de herberg de Koekoek aan het Zwarte water; de beelden, die hem steunen (geschonken door den heer Mr. K. J. F. C. Kneppelhout van Sterkenburg) zijn afkomstig uit het huis Vossenstein onder Doorn. De doofpot ontbreekt weer niet. Let op de haardsteenen, bekroond door een grooten halfronden tegel van 1603, ingemetseld zooals zij door den schenker (den heer R. Diks) gevonden werden in een huis in de Hamburgerstraat. De gewoonte, om haardsteenen voor dit doel te gebruiken, was toen reeds in hare laatste dagen. Beschouw even de groote collectie van deze steenen, die links naast het venster is opgesteld, en waarbij ge, als gij nauwkeurig toeziet, fraaie ornamenten kunt opmerken en ook aardige voorstellingen van David, Esther, Judith en vooraal van Susanna, naast enkele afbeeldingen van evangelisten en heiligen, die eindelijk plaats maken voor Philips II, den Hollandschen leeuw en de Hollandsche maagd. Als ge deze collectie nagaat, zult gij bevinden, dat er geen jongere steen voorkomt dan van 1621. De reden is, als ge het vertrek rondziet, duidelijk : het groot aantal ijzeren haardplaten, dat hier langs de muren prijkt, bewijst, dat deze bekleedsels van schoorsteenboezems omstreeks dien tijd de haardsteenen begonnen te verdringen. Wel waren de haardplaten reeds ouder (wij ontmoetten er reeds een van omtrent 1570); maar omstreeks 1650 werd hun gebruik algemeen. De hier bewaarde platen geven u de helden der Republiek, den zegevierenden Tromp en den jeugdigen Willem III, door de Hollandsche maagd geleid, te zien, naast den Hollandschen tuin, het Nassausche wapen en andere dergelijke voorstellingen; terwijl ook Neptunus en Susanna, hoewel ze aan oudere tijden herinneren, toch zeker van het midden der 17e eeuw dateeren.

Bij die haardplaten behoort eene andere soort van bekleeding van den achterwand der schoorsteenboezems : de bekende blauwe muurtegeltjes, die niet, als de haardsteenen, vuurvast waren en dus door de ijzeren platen beschermd moesten worden. Ook daar

van vindt ge hier mooie en merkwaardige staaltjes : ik wijs u op de fraaie ruiterfiguurtjes aan de linkerhand van den binnentredende, op de (zeer merkwaardige) tegels met vergulde arabesken, en op de 18e eeuwsche afbeeldingen van een ganzenbord en een uilenbord in paarsche verf. Daarmede zijn wij reeds gekomen tot jongere tijden dan die, waartoe de groote schoorsteen met gedraaide marmeren zuilen behoort. Dit fraaie stuk, een geschenk van mr. F. N. M. Eyck van Zuylichem, is afkomstig uit een huis aan de Kromme Nieuwe gracht. De houten kap is modern en gevolgd naar de prachtige gesneden kap uit het midden der 17e eeuw in het huis van den heer Martens op het St. Janskerkhof; de typische gedraaide vorm der zuilen bewijst echter, dat deze schoorsteen iets jonger is : ik dateer hem van omstreeks 1700. Werp nog een enkelen blik op de daarnaast ingemetselde schoorsteenpilasters van gehouwen steen, van gebakken aarde of zelfs van gips ; ze behooren allen tot het type en den tijd, waarvan de schoorsteen uit de herberg de Koekoek ons reeds een staaltje leverde. Daarboven vindt ge groote halfronde haardsteenen, die allen bezienswaardig en fraai van teekening zijn.

Eene opzettelijke beschouwing verdient echter nog het meesterstuk van smeedwerk, dat het midden van den vloer versiert. Het is het stoephek van een huis aan de Gaardbrug, dat menig Utrechtenaar zich nog herinnert, maar dat thans, ontdaan van de eeuwenheugende verflagen, u zijne fijne gedraaide koordjes en zijne gesmede ijzeren rozen in al hunne fijnheid en elegantie vertoont. Ook het daarachter geplaatste houten dessus de porte in Louis XIV-stijl, rijk gesneden, zullen de meeste bezoekers nog herkennen : het prijkte vroeger boven de deur van het bekende fraaie huis aan de Drift en werd bij de restauratie daarvan verwijderd.

Als ge u nu omwendt om het vertrek te verlaten, valt uw oog op het poortje, waardoor ge zijt binnengetreden : een fraai gebeeldhouwd stuk werk uit het midden der 17e eeuw, afkomstig

uit den muur eener stal op het St. Pieterskerkhof en geschonken door de erven Mr. H. A. Leydel van Dam van Veenhuizen. Merkwaardig is het, dat een *geheel dergelijk* poortje van hardsteen (thans aanwezig in den tuin van Mevr. de Wed. Mr. A. R. Falck Achter den Dom) tot voor korten tijd den tuinmuur van het huis, waarbij deze stal behoorde, versierde : ons exemplaar, hoewel van goedkooper materiaal vervaardigd, was toch van den aanvang af bestemd om als pendant daarvan in steenkleur geschilderd te worden, zooals de bewerking van het hout als geïmiteerden steen bewijst. Inderdaad een voorbeeld van onwaarheid in de constructie, in onze degelijke 17e eeuw zeldzaam!

Thans gaan wij de trap op en bereiken de verdieping. Ik wil uwe aandacht niet anders dan in het voorbijgaan vestigen op den fraaien aanblik, dien de uitgebouwde koepel van deze zijde af oplevert, want in de orde, die bij de expositie is gevolgd, behoort ge den koepel nog niet te bezichtigen. Ik noodig u dus uit om dadelijk linksom te slaan, waar ge twee kabinetjes met schilderijen vindt.

De stukken hangen hier niet om hunne kunstwaarde (er zijn heel zwakke stukjes bij !), maar om de afbeeldingen, die zij ons geven van Utrechtsche stadsgezichten uit ouden tijd. In het eerste kabinetje vindt ge den Oudmunster, de oude Utrechtsche Dom, die tot 1587 op het kerkhof van dien naam verrees, — Karel V's citadel Vredenburg, die in 1577 voor de woede der burgerij bezweek, — den kloostergang der St. Mariakerk, dit merkwaardige oude bouwwerk, dat, zooals de heer Hanau, die de schilderij schonk, u aantoont, schandelijk verwaarloosd is, maar dat thans gelukkig in eere hersteld wordt, — het oude fraaie stadhuis en het St. Barbara-gasthuis, beiden spoorloos verdwenen, — den

ouden onaanzienlijken ingang der hoogeschool, en een gezicht in de aardige kapel van het St. Agnietenklooster, die nog bestaat, al vermoedt nauwelijks een enkele goed ingelichte Utrechtenaar, dat dit merkwaardige bouwwerk nog zijne stad versiert.

Het tweede kabinetje stelt u in staat, eene wandeling langs de oude wallen te maken : het toont u de middeleeuwsche Weerd- en Wittevrouwenpoorten, de beroemde Mariakerk, half afgebroken en geruïneerd, met de romaansche nis, die door het onverstand der tijdgenooten als „heidensche kapel" zekere vermaardheid verkreeg, en de overblijfselen van Karel V's bolwerk Sterkenburg (twee schilderijen uit de jeugd van onzen Bilders), — doch ook vriendelijker gezichten op de Maliebaan met de Maliepoort en op het aardige huis Bellevue, dat daarnaast boven op den wal stond.

Gij vraagt mij, waarom ge hier mist de fraaie collectie geteekende stadsgezichten, die ge u op het stadhuis herinnert gezien te hebben : Saenredam's prachtige kerkgezichten en Saftleven's interessante ruines van den Dom ? Waarde bezoeker ! zij zijn voorloopig naar het archiefgebouw overgebracht, waar ook de tallooze andere gezichten te Utrecht, die de stad bezit, in portefeuilles rusten. Er was op het Hoogeland geene plaats om deze omvangrijke collectie op te hangen; wellicht zijn er middelen te vinden, om ze later op beknopter wijze daar weder ten toon te stellen. Ik hoop, dat ge deze teleurstelling vergeten zult, als ge u omwendt en het stadsgezicht in natura ontdekt, dat de verdieping van het bekende huisje aan de Jansbrug met het beeld van keizer Karel V u biedt 1). Fraai beeldhouwwerk en dat de meesterhand ook verraadt door de gelijkenis van het portret, beter uitkomende dan vroeger, nu de oude kleuren, die onder de dikke verflaag bij

1) Het aardige oude kruisvenstertje, dat in den gevel geëxposeerd is, behoort niet daarbij: het is afkomstig uit een oud afgebroken huis op de Hoogt.

het schoonmaken zijn teruggevonden, hersteld zijn. Slechts enkele zóó rijk versierde geveltjes zijn nog in ons land bewaard : alleen te Zwolle en te Groningen ken ik er twee uit denzelfden tijd als dit; doch het Utrechtsche werk is van een beeldhouwer, die hooger stond dan zijne Noordsche broeders.

De volgende kamer, die wij nu binnentreden, is gewijd aan de herinneringen van het stedelijk bestuur, de gilden en schutterijen. Helaas, dat Utrecht betrekkelijk zoo weinig daarvan bezit ! Het meest in het oog valt het schoorsteenstuk uit de vergaderzaal van het gerecht in het oude stadhuis. De grisaille-schilderij is van den bekenden teekenaar Jacob Buys (1775); maar meer aandacht verdient de rijke Louis XV-lijst met het stadswapen, gesneden door den beeldsnijder Hendrik van Cote. — De beide schilderijen links, die u, volgens de overlevering, Utrecht's burgemeesters met hunne boden en de oversten der vier vierendeelen met de stadsbanier afbeelden, kent gij : ze zijn tallooze malen afgebeeld. Doch hier vindt gij de origineele schilderijen, door Willem van Swaenenburch in 1658 op last van het stadsbestuur geschilderd ; ook de modellen, die hem gediend hebben, ziet ge daaronder hangen in de fraaie teekeningen, die Joost van Attevelt een jaar vroeger voor den magistraat maakte naar schilderingen in de Buurkerk en het Duitsche huis. Het blijkt uit de vergelijking, dat alleen het bovenlijf der burgemeesters met de roode kovel behoorlijk gedocumenteerd is ; de rest en ook de stadsboden met hunne 17e eeuwsche pruiken zijn door Swaenenburch gephantaseerd. De zoogenaamde vier hoofdmannen heeft hij wel nauwkeurig gevolgd ; maar uit het bijschrift blijkt, dat zij niets meer zijn dan vier gewone Utrechtsche burgers, die met het gildenleger uittrekken. Merkwaardig blijft

echter de oude stadsbanier met St. Maarten, dien de jaloerschheid van Karel V uit Utrecht's wapen verbande.

Het prentje, dat daarbij hangt, is curieus : het is eene nieuwjaarsprent, door de boden van prins Willem I in 1584 aan de Staten van Utrecht aangeboden, waarop hunne quittantie voorkomt voor de daarvoor ontvangen fooi. Beschouw ook de beide schilderijen ter weerszijden van het schoorsteenstuk goed ; zij beelden twee belangrijke voorvallen uit de Utrechtsche geschiedenis af : de ontvangst van prins Willem III na het vertrek der Franschen in de op merkwaardige wijze versierde Statenkamer en de aflezing op de stoep van hetzelfde gebouw van het regeeringsreglement, waarmede de prins onmiddellijk de regenten-aristocratie aan banden legde (1673). Dat deze maatregel veel rancune veroorzaakte, bleek eene eeuw later (1786), toen op de Neude een nieuw regeeringsreglement, door de volkspartij met geweld doorgedreven, beëedigd werd ; hoe zot het tooneel geweest is, toonen u de beide schilderijtjes, die boven de deur hangen. — De twee kussens met het stadswapen eindelijk verplaatsen u in onze eeuw : daarop rustte tot 1851 toe de burgemeester, als hij de stedelijke verordeningen uit een venster van het stadhuis den volke verkondigde en voorlas. — De stedelijke ambtenaren zijn in dit vertrek slechts schaars vertegenwoordigd. Gij vindt er den langen koperen hoorn van den nachtwacht in de Weerd, reeds sedert 1652 buiten gebruik, met den ratel zijner opvolgers, dien wij zelven nog in gebruik hebben gehoord. En in den hoek eene collectie staven van buurtschouten (eene soort van wijkmeesters, door de bewoners eener straat gekozen), rijk versierd met veelkleurige linten en georneerde banden en knoppen van zilver, koper en lood, die de opvolgende waardigheidsbekleeders daaraan hebben doen hechten om hunne namen te vereeuwigen.

De collectie munt- en penningstempels der stad (waardevol, maar weinig bezienswaardig) en de slapers van de oude Utrechtsche

maten en gewichten (van belang voor de juiste kennis van het gewicht, in oude stukken vermeld) bezichtigt gij zeker nauwelijks, al zou de 17e eeuwsche ijzeren „maet van 't wagespoor" u, als ge wat phantasie bezit, gelegenheid geven om vergelijkingen te maken tusschen onzen tijd met hare spoor- en tramwegen, die de toch zoo praktische straatwegen hebben ontvolkt, en den ouden tijd, toen de karren moeilijk voortsukkelden over de mulle zandwegen, waar het alleen door het maken van een uniform wagenspoor mogelijk werd om behoorlijk voort te komen zonder nu en dan te blijven steken in modder en zand. Meer zullen u interesseeren de koperen platen, die de onuitgevoerde plannen tot uitlegging der stad veraanschouwelijken, in 1664 en 1670 door den burgemeester Henrick Moreelse en den zonderling jhr. Everard Meyster gemaakt. Als gij daarmede vergelijkt de derde hier opgehangen koperen plaat, gegraveerd door den beroemden goudsmid A d a m v a n V i a n e n, die u den plattegrond onzer stad in 1598 en twee aardige gezichten op hare oost- en westzijden vertoont, zult ge opmerken, hoe stout deze uitleggingsplannen waren, die groote plekken geheel onbebouwd weiland op eens bij de stad annexeerden.

Belangrijke voorwerpen, afkomstig van onze oude schutterij, ziet gij in den hoek tusschen de vensters. Gij vindt er de trom van de compagnie Zwarte knechten, de pieken der schutters van 1783 en de vermakelijke afbeelding van de exercitiën van Gordon's vrijcorps in het Sterrenbosch in 1784 (geschonken door dr. Broers), terwijl de uniform van een Vrijwilligen jager van 1831 en de schuttersvaandels uit dat jaar u aan latere tijden herinneren. Veel ouder zijn daarentegen de twee merkwaardige donderbussen, die tegen den wand hangen, de ijzeren helm, uit de Ysel bij Oudewater opgevischt, en de fraaie hellebaard, gevonden in een kelder van de ruïne De Haar ; doch het alleroudst is zonder twijfel de middeleeuwsche maliënkolder, die op de Trasselsche heide gevonden is.

Th

NAAMLIJST VAN HET GOUDSMEDENGILD. 1598.

KOPEREN RUITERPISTOOL. 16e EEUW.

KAN VAN JAN EMENS. 1578.

Ook wat van de Utrechtsche gilden over is, vindt ge hier bijeen. Het merkwaardigst zijn de vier koperen platen met de namen en merken der Utrechtsche goudsmeden van 1598—1740 ; ze zijn van groot belang voor de kunstgeschiedenis om hun inhoud, maar ook op zich zelve levert de vergelijking van het fraaie ornament op de oudste plaat (gegraveerd in 1598 door Erst Petersz. Knijf) met de jongere een treffend beeld van den achteruitgang der kunst ook in de 17e eeuw. Droevig stemmen u ook in dit opzicht de zilveren bodeteekenen en versiersels van de lijkkleeden der Utrechtsche gilden. Alleen die der Zakkendragers van 1611 zijn fraai; de andere zijn minder dan middelmatig, zelfs die van de Stofjeswerkers van 1766, hoewel toch dit gild, opgericht kort na de Fransche refuge, het beroemde Utrechtsche fluweel schijnt vervaardigd te hebben. Met meer belangstelling zult ge de drie gildeproeven van het Bijlhouwers- of timmermansgild uit de vorige eeuw beschouwen, die wijlen de heer Th. J. van Everdingen schonk ; de beide wenteltrappen en de gepaneelde deur zijn inderdaad goed gemaakt en men begrijpt, dat de kundige werkman zijn meesterstuk, waarmede hij het lidmaatschap van zijn gild gewonnen had, bewaard heeft, al had het ook geene eigenlijke kunstwaarde. Aardig is nog de groote 18e eeuwsche schilderij, volgens de overlevering afkomstig van het Utrechtsche Drapiersgild, die u de lakenweverij in al de phasen, die zij doorloopt, aanschouwelijk voorstelt. Het is trouwens eene herinnering uit vroegere eeuwen; want in den tijd, toen de schilderij vervaardigd werd, had de Utrechtsche lakenweverij niet veel meer te beteekenen. Maar althans de dames onder de bezoekers zullen allicht het meest getrokken worden door eene aardige collectie, die in het kastje in den hoek bewaard wordt (afgietsels van de houten vormen, die ge onder de toonkasten geëxposeerd ziet) en die u bewijst, dat in de tweede helft der 18e eeuw de Utrechtsche suikerbakkers het de moeite waard oordeelden, om de taarten en het suikerwerk,

waarmede zij eer wilden inleggen op feest en bruiloftsdisch, te versieren met zoo elegante figuurtjes en ornamenten, als men waarlijk niet verwachten zou in deze, om hare artistieke productie waarlijk niet vermaarde eeuw.

Thans betreden wij de serie antieke kamers, die, langs de voorzijde van het gebouw gelegen, u achtereenvolgens de decoratie van een woonvertrek sedert de 15e eeuw in beeld brengt. Het fraaie gothieke deurtje in den hoek, met den fraaien klink van gesmeed ijzer (afkomstig uit de St. Paulus-abdij) geeft toegang tot het woonvertrek uit het laatst der 15e eeuw. Treedt binnen met eerbied, want gij bevindt u op historischen bodem. De prachtige vloer van gekleurde tegels, dien gij hier ziet en waarvan de wedergade mij niet bekend is, werd eenmaal betreden door geene mindere personen dan keizer Karel V en zijn zoon Philips II, toen zij in 1540 en 1549 de gasten waren van den Domdeken Johan van der Vorst van Loenbeke en den deken van St. Jan Thomas van Nykercken, die achtereenvolgens het huis bewoonden aan de noordzijde van het St. Janskerkhof, uit welks groote zaal de vloer afkomstig is. Jhr. mr. J. L. A. Martens, die het huis sloopen deed en er een tuin naast zijne woning van maakte, deed een goed werk, toen hij de helft van den bij de afbraak in den grond ontdekten vloer 1) aan de stad schonk en de tegels met zooveel zorg in bakken deed plaatsen, dat het patroon geheel bewaard bleef. Het is een der grootste voordeelen van de verhuizing van het museum, dat dit merkwaardige stuk (na jaren op den zolder van het stadhuis gelegen te hebben) ingemetseld en tentoongesteld is

---

1) De andere helft ligt nog in den tuin, behalve een kleine hoek, die door Jhr. Martens aan het Amsterdamsche Rijksmuseum geschonken is.

KAMER UIT HE

DER 15de EEUW.

kunnen worden. De vloer is uit de 14e eeuw, zooals de vrouwenfiguur op de geheel gelijksoortige tegels uit de zaal der St. Paulusabdij, die rechts aan den wand hangen, bewijst. Zóó hooge ouderdom geeft hem recht eenigszins versleten te zijn, en alleen wanneer ge de schitterende afbeelding van den geheelen vloer in zijne oorspronkelijke kleurenpracht, die in een hoek van dit vertrek hangt, beschouwt, zult ge u een denkbeeld kunnen vormen van den glans, dien zulk een tegelvloer aan eene zaal bijzette. Gij zult u dan verheugen, dat de omstandigheid, dat geheel gelijke tegels voorkomen onder de overblijfselen van den straks vermelden vloer der St. Paulus-abdij en ook gevonden zijn bij de afbraak van het Bisschopshof 1), recht geeft tot de conclusie, dat eene Utrechtsche fabriek deze vloeren vervaardigd heeft.

Het rood, de geliefkoosde kleur der middeleeuwen, voert in dit vertrek den boventoon, en komt passend uit bij de zachtgroene tint der muren, die weder verlevendigd wordt door den fraaien bloemrand, gevolgd naar het in het museum bewaarde houten plafond der kapel van het St. Agnietenklooster uit het begin der 16e eeuw. Het merkwaardige gezicht op Utrecht in de 15e eeuw, dat ge in een der hoeken opmerkt, is een zeer eigenaardig kunstwerk. De heer A. J. Derkinderen, heeft het voor het museum willen vervaardigen: getrouwe reproductie eener (thans vernietigde) muurschildering op een der gewelven van de St. Jacobskerk, volgens de daarvan door den heer F. J. Nieuwenhuis vervaardigde calque. Die calque wordt bewaard in de atlassen der gemeente: het is een kostbaar document; maar eerst deze bewerking er van door Derkinderen's meesterhand doet het origineel herleven ook voor de oogen van het niet deskundige publiek. Zeer eigenaardig past dit gezicht bij het plan van

1) Volgens een tegel in het museum van het Koninklijk Oudheidkundig Genootschap te Amsterdam.

Utrecht's vrijheid, dat in 1540 op last van het stedelijk bestuur geschilderd werd door den schilder Evert van Schayck, ter verduidelijking van de uitspraak der landvoogdes Maria van Hongarije over de grenzen der stadsvrijheid (1539). Het stuk is wat groot voor het iets te lage vertrek, en ook de groote balksleutels met de symbolen der vier evangelisten, die de wapens der familiën De Voocht van Rynevelt, Ram, Lantscroon en Wttenham vasthouden, zullen in de hooge zaal van het huis Clarenburch beter voldaan hebben dan hier.

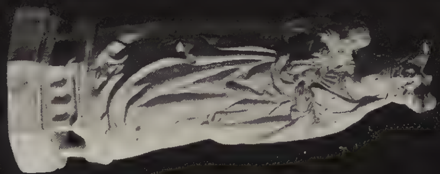
Doch beschouwen wij den schoorsteen, het middelpunt der kamer. Hij is geschonken door den heer B. van Straaten en afkomstig uit een kloosterhuis der St. Mariakerk, waaraan de voorstelling van de H. Maagd met Moeder Anna en het Jezuskind herinnert, die tusschen de wapens der onbekende stichters (wier namen ongetwijfeld met de op het fries voorkomende letters L. en A. beginnen) prijkt. De rijksarend met het wapen van het Sticht, die daarboven prijkt, is modern; het is te betwijfelen, of de middeleeuwsche bewoner van het vertrek de destijds zeer op den achtergrond geraakte betrekking tot het rijk in beeld zou hebben willen brengen. Doch het bovenvak van den schoorsteen eischte een ornament; ik hoop mettertijd een meer passend, echt Utrechtsch te vinden. Niemand, die den schoorsteen ziet, zal vermoeden, dat hij het jaartal 1561 tweemaal op zijne zijden draagt, allerminst nu hij (geheel volgens de oude, onder de verflaag ontdekte kleuren) gepolychromeerd is. Dit laatste is niet het geval met het fraaie dessus de porte, dat naast den schoorsteen boven eene deur uit het Regulierenklooster (door Regenten van het Weeshuis geschonken) is aangebracht. Het is een afgietsel van het fraaie beeldhouwwerk in de zaal van het huis van Everard Zoudenbalch in de Donkerstraat, dat niet gepolychromeerd was; doch de omgeving in dit vertrek eischte eene kleurversiering. Ook voor de vensters was eenig gekleurd ornament noodig: de

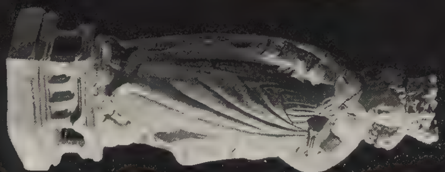
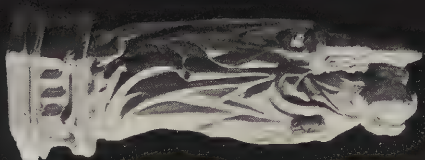
overblijfselen van geschilderd glas uit de hooge koorvensters van den Dom voorzagen op passende wijze in deze behoefte, terwijl de muren prijken met een door den heer W. Mengelberg ontworpen ornament met spreukbanden, waarop oude rijmpjes zijn gesteld uit het *Bouc van seden* en uit Maerlant's dichtwerken. Tegen den kleurigen, wat bonten achtergrond komt de zware donkere kast in gothieken stijl voortreffelijk uit. Het meubel werd door mij (onoogelijk en verhavend!) aangetroffen op het archiefkamertje van den Dom, waar het diende tot berging van eenige oude rekeningen en oorkonden, die daarin slechts met moeite een onderkomen vonden. Immers stellig is het stuk geene archiefkast; de uitslaande klep met de ijzeren poot stempelt het veeleer als secretaire, en het blijkt bovendien uit veranderingen aan het paneelwerk, dat het meubel niet meer in zijn oorspronkelijken toestand verkeert. Zoo scheen het niet al te ongeoorloofd (toen het stuk van Kerkvoogden in bruikleen verkregen werd) het in te richten als buffet, ter berging van het middeleeuwsche vaatwerk van het museum. Het voldoet aan deze nieuwe bestemming voortreffelijk, en het merkwaardige stuk is nu, ontdaan van de later aangetimmerde gedeelten en gereinigd van de vuile verf, die het geheel bedekte, in den strengen eenvoud zijner vormen en met zijn sierlijk ijzeren beslag, waarlijk een sieraad van het vertrek. Maar ook zijn inhoud is belangrijk: gij ziet daar de bekende Jacobakannetjes in hunne verschillende typen, en ook de fraaiere baardmannetjes uit de 16e eeuw; het eene kannetje, dat door een nagebootst koord omslingerd wordt, is merkwaardig. Doch veel precieuser zijn de groote middeleeuwsche tinnen schenkkannen, die de kast bekronen; zij zijn de eenige overblijfselen van het oude, in 1758 verkochte „stadstin", dat in den stadskelder op het Oudkerkhof bewaard werd en de door de stad gegeven diners opluisterde.

Als versiering van het vertrek vindt ge verder een paar echt

Utrechtsche stukken: een beeld van St. Maarten, afkomstig van het huis de Wiers (geschonken door mr. Kneppelhout van Sterkenburg), — een portret van den Utrechtschen paus Adriaan VI, op wien de geheele stad trotsch was, uit de kapittelkamer van Oudmunster, — nog eene afbeelding dezer oude, in 1587 afgebroken kerk, — en eindelijk een passionaal, geschreven in het klooster Bethlehem buiten de Weerd, bevestigd onder een huisaltaartje, dat een zoogenaamd „stalletje van Bethlehem" vertoont. Het fraaie Mariabeeld boven de kleine deur is een afgietsel van een oud kunstwerk uit de kerk te Abcoude (geschonken door den heer Mengelberg); het wordt geflankeerd door twee toepasselijke spreuken en is inderdaad een ornament van het vertrek. Doch het curieuse op perkament geteekende verhuurbordje van een zolder („*hier is een solder te huer tterstont*"), dat ik in den rug eener rekening van 1545 ontdekte, kan eigenlijk niet als zoodanig gelden: het behoort natuurlijk niet in eene kamer, maar buiten aan den gevel.

Doch verreweg de merkwaardigste versiering levert de uitstalling in den hoek naast den schoorsteen. Het is eene collectie overblijfsels eener fabriek van heiligenbeeldjes in gebakken pijpaarde, die in de 15e eeuw moet bestaan hebben aan de Tolsteegpoort, waar in 1844 de meeste dezer beeldjes en beeldvormen aan scherven in den grond gevonden zijn. Voor de kennis van het bedrijf der „beeldedruckers" of „hilligebackers" en hunne techniek is deze ontdekking van veel belang; doch ook artistiek hebben de produkten waarde: bezie slechts de geschonden groote H. Maagd en de compleete beeldjes van St. Pieter, St. Barbara (2 typen), St. Catharina en de H. Maagd. De fabriek vervaardigde ook reliefs, waarvan ge een paar ongeschonden exemplaren (in afgietsel naar origineelen in het South Kensington Museum, te Amersfoort en te Zoeterwoude) aan den wand ziet hangen; de overeenkomst van type van deze St. Catharina en

St. Barbara met die der Utrechtsche fabriek waarborgt m. i. (met de Hollandsche inscriptie in den rand) hare Utrechtsche herkomst. Andere geschonden reliefs, aan de Tolsteegpoort gevonden, ziet ge boven op de lambriseering staan, naast groote beeldvormen (slechts gebrekkig bewaard), die een groot contrast leveren met de collectie zéér kleine beeldjes, die ge in het wandkastje vindt. Ook daaronder vindt ge nog fraaie figuurtjes en curieuse voorstellingen, maar de meeste zijn kunsteloos; trouwens ze dienden niet als versiering. De meesten zijn te beschouwen als de voorloopers van de „boonen" in onze Driekoningenbrooden; uit oude publicaties blijkt, dat tot in de 17e eeuw toe het gebruik standhield, om kleine steenen beeldjes in brooden en koeken te bakken.

Fraaier dan de beeldjes is het wandkastje zelf, dat ze bevat, met zijn prachtig, geheel ongschonden beslag van gesmeed ijzer. Ik ontdekte het ingemetseld in eene kast van het kasteel Ysselstein, kort voor de afbraak, en was zoo gelukkig het te redden; ontdaan van de dikke verflaag, maakt het een uitnemend effect en verlevendigt het hooge houten beschot, dat volgens middeleeuwschen smaak de kamer omgeeft. De daarin aangebrachte uitslaande bladen, waarop behalve de beeldjes ook verschillende types van middeleeuwsche potten en pannen worden tentoongesteld, zijn nagevolgd naar de aardige afbeelding eener middeleeuwsche kamer op een miniatuur van Balthasar Behem's Codex picturatus der stad Krakau van 1505; in oude Hollandsche inventarissen van dien tijd worden zulke inrichtingen herhaaldelijk vermeld: zij heeten „neerslach-buyffet".

Modern is de toonkast, die onder het raam staat: zij is onder toezicht van Dr. Cuypers vervaardigd in den stijl der omgeving, tot berging der verzameling zegelstempels. Die verzameling is het kostbaarste van het geheele vertrek; bepaaldelijk het 14e eeuwsche zilveren zegel van den Dom is een zeldzaam kunstwerk, terwijl ook tal van kleinere middeleeuwsche zegels de opmerkzaamheid

verdienen. De zegels van bisschop Philips van Bourgondië en van het St. Antoniusgasthuis buiten de Weerd zijn bijzonder fraai, terwijl ook dat van het H. Kruisgasthuis, waarop de drie beschermheiligen van het gesticht, St. Sebastiaan, St. Adriaan en St. Juliaan, zijn afgebeeld, de aandacht verdient; de laatste stempel is een geschenk van de erven N. J. Kamperdijk.

Als wij de deur openen, zien wij een geheel verschillend tooneel voor ons. Wij bevinden ons in de rustige omgeving van een vertrek van omstreeks 1600, waar het deftige eikenhout den toon aangeeft. Bij de samenstelling van deze kamer (die tegenwoordig de „antieke kamer" bij uitnemendheid schijnt te moeten heeten !) is nu eens n i e t toegegeven aan de neiging, om dergelijke vertrekken uit te monsteren met trapjes, hoekjes, afgeschoten ruimten en dergelijke popperige grilligheden meer. Mijns inziens zijn zulke inrichtingen in strijd met den eenvoud van het oud-Hollandsche woonvertrek, zooals wij dat kennen uit de schilderijen van Pieter de Hooch en anderen: zij stàan daartoe in dezelfde verhouding als onze moderne geveltjes in oud-Hollandschen stijl vol uitbouwseltjes en krulletjes tot de echte vroolijke, maar soliede en degelijke oude huizen.

Alleen de galerij, die als doorgang van eene bovenkamer naar eene andere schijnt te dienen, geeft aan dit vertrek een eigenaardig cachet. Doch het bestaan van zulk eene inrichting is behoorlijk gedocumenteerd: lees slechts de geestige beschrijving, die Alberdingk Thijm daarvan in eene zijner schetsen geeft; en draperiën zooals de hier daarover hangende kunt ge op tal van binnenhuisjes onzer oude Hollandsche meesters op dergelijke galerijen aantreffen. Toch is d e z e galerij niet uit een huis afkomstig: reeds het kunstige snijwerk, nog bedekt met de over-

KAMER UIT HI

EGIN DER 17e EEUW.

blijfselen der oude kleurversiering 1), en de voor het vertrek iets te groote afmetingen wijzen op eene weidschere bestemming, en inderdaad zien wij dan ook de oude orgelgalerij der Buurkerk voor ons, die sedert de afbraak jaren lang op den zolder van het stadhuis heeft gelegen en eerst toen zij in het museum geplaatst kon worden, schoongemaakt en pasklaar gemaakt is.

Snijwerk en kleurversiering maken het aannemelijk, dat deze heerlijke galerij te oud is voor haar tegenwoordige omgeving: ik houd ze voor te fraai om later dan het midden der 16e eeuw gedateerd te worden. Uit denzelfden tijd zijn de vier groote balksleutels van onbekende herkomst, met de wapens der Utrechtsche familiën Van de Spiegel, Berchmaker, Bylant en eene onbekende. Doch de andere balksleutels (geschonken door den heer J. van der Kellen te Rotterdam) zijn afkomstig uit het kasteel Ysselstein, en wel uit het deel, dat van het begin der 17e eeuw dagteekende; de daarop aanwezige en nu opgefrischte rood-gouden polychromie heb ik er op aangetroffen, maar ik twijfel of ze oorspronkelijk is. De afbraak van het kasteel Ysselstein leverde ook het merkwaardige wollen behangsel, dat (opgehangen volgens eene aanwijzing op eene schilderij van Van Bassen in het Rijksmuseum) niet weinig bijdraagt om den rustigen toon van het vertrek te verhoogen en dat bovendien hier eenig is in zijne soort: alleen in het Bargello-museum te Florence en hier en daar in gebouwen te Perugia vindt men analoge voortbrengselen van oude weefkunst. Hetzelfde kan ik niet zeggen van de beide gepaneelde deuren (uit huizen op de Ganzenmarkt en Achter St. Pieter), van het aardige koperen kamerkroontje (ter completeering van het meubilair aangekocht), en evenmin van de beschilderde ruitjes van het venster; ik heb er (ook hier te Utrecht) fraaiere gezien, b.v.

1) Ter betere beschouwing daarvan zijn twee overcompleete kolommetjes naast den schoorsteen tentoongesteld.

de in de auctie Van Romondt verkochte raampjes, die ik zoo gaarne nu hier zou geplaatst hebben. Maar toch is het venster, zooals het is, merkwaardig genoeg. Slechts één raampje (dat met het fraaie ijzeren beslag) is oorspronkelijk ; de overige bevatten een samenstel van oude Utrechtsche geschilderde ruitjes, bijeengevoegd volgens een patroon, dat ik in een huis te Woudenberg vond. Het geschilderde glas bewijst alweder den achteruitgang der kunst : het ruitje van 1570 met het wapen van den stadsarchitect Henrick van Noort (een geschenk van het Muntcollege) is het fraaiste ; het schild van 1625 met den naam van den thesaurier van St. Marie (afkomstig uit de pastorie te Buren en geschonken door den heer J. J. Bosch) is almede nog zeer fraai, hoewel minder streng van stijl. Maar de overige ruitjes van 1650 en 1660, die toch goede specimina der kunst van hun tijd zijn, staan merkbaar lager ; zij heeten afkomstig te zijn uit de Buurkerk, doch ik kan dit niet gelooven.

Thans een enkel woord gewijd aan de beide hoofdmeubels van het vertrek : den schoorsteen en de kast. De schoorsteenkap, gedateerd 1631, is van onbekenden oorsprong, doch zeker Utrechtsch werk, want ik heb eenmaal ook eene kast met geheel dezelfde kopjes in het fries hier te Utrecht gevonden. De beide steenen pilasters uit denzelfden tijd, die de kap dragen (geschonken door den heer G. C. van Dijk) zijn niet leelijk ; ze stammen uit een huis in den Hoek van St. Marie. De blauwe tegels en de haardplaat met het wapen der provincie Utrecht (geschonken door den heer P. J. Houtzagers) kleuren met de beide eigenaardige koperen lampjes goed bij het geheel ; zij geven een later type van schoorsteenversiering weder als dat met de haardsteenen, die wij reeds kennen.

De herkomst van de fraaie kast uit denzelfden tijd kan ik niet opgeven. Zij werd vroeger voor het museum aangekocht tot berging van aardewerk ; de kolommen en de laden in de kap zijn toen

aangebracht. Ik moet uwe bijzondere aandacht vestigen op de kannen, die de kast bekronen. De groote in het midden met de drie Gratiën en twee der Zeven vrije kunsten is niet alleen een uniek stuk, maar ook een der fraaiste werken, die bekend zijn uit de beroemde fabriek van mr. J a n E m e n s te Raeren, wiens initialen met het jaar 1578 op den buik voorkomen. De wit-aarden snellen uit de bekende Siegburgsche fabrieken zijn helaas allen zeer geschonden. Maar ze zijn fraai en belangrijk, evenals het kistje, met fraai bewerkt leder overtrokken en met ijzeren banden beslagen, dat, hoe zwaar beschadigd ook, opmerkelijk is; het is een geschenk van het gemeentebestuur van Renen en waarschijnlijk uit het gasthuis aldaar afkomstig.

Van het verdere meubilair der kamer noem ik allereerst den grooten lezenaar op fraai bewerkten voet, die reeds meer dan eens in buitenlandsche tijdschriften als model werd afgebeeld. Hij is afkomstig van het Hof van Utrecht en heeft denkelijk den advocaten gediend om hunne papieren en aanteekeningen onder het pleiten uit te spreiden; van daar de groote lengte van het blad. De bank met beweegbaren rug, afkomstig uit het stedelijk politiehuis, is zoo ingericht, dat men beurtelings aan de tafel zitten of zijne voeten voor den haard warmen kan. Een ingenieus idee, dat ik echter niemand aanraad zonder meer over te nemen, want op d e z e bank zit men in b e i d e richtingen ongemakkelijk! De linnenkist (een geschenk van den heer A. C. van Vloten) is een voorbeeld, hoelang traditiën onder de boeren standhouden: ik houd haar voor niet ouder dan de 19e eeuw, en toch schijnt zij in deze kamer niet misplaatst. Nog sterker voorbeeld van het conservatisme der boeren levert de merkwaardige, met gesneden ornamenten geheel bedekte betimmering, die ge naast het venster ziet (ongelukkig in een hoek, die door het gedeeltelijk betimmeren van het raam en het aanbrengen van geschilderd glas veel te donker is geworden); zij is afkomstig uit een huis te

Wilnis en waarschijnlijk niet ouder dan de vorige eeuw, maar de vormen van enkele harer versieringen herinneren zelfs aan de vroege middeleeuwen, evenals de polychromie, die men nog aantreft op twee fragmenten van deze zelfde betimmering in het Museum van kunstnijverheid. Jammer dat ze hier verdwenen is!

Aan den wand hangen nog verschillende voorwerpen, waarop ik uwe aandacht vestigen moet. Allereerst de fraaie schilderij van Joost Droochsloot, die het afdanken der waardgelders op de Neude voorstelt (geschonken door mr. J. van Doelen) en het gezicht op de stad omstreeks 1660 (een geschenk van mr. S. C. van Musschenbroek). Boven de deur hangt het eenig bekende authentieke portret van de bekende Trijn van Leemput, de heldhaftige dame, die het initiatief nam tot de slooping der gehate citadel Vredenburg; naast de vensters ziet ge de portretten van Godard van Reede van Nederhorst, Utrecht's vertegenwoordiger op den Munsterschen vredehandel, met zijn zoon Gerard, heer van Zuylen, die te Utrecht overleed in zijne winterwoning op de Kromme Nieuwe gracht (beide portretten gelegateerd door Mevr. de douair. Van Reede van Oudtshoorn te 's-Gravenhage). Het portret boven den schoorsteen stelt zekeren A. Anschuts voor, denkelijk een 16e eeuwsche deken van het Apothekersgild, in welks bezit het stuk gevonden werd. Dit alles is speciaal Utrechtsch; maar de leelijke zinnebeeldige voorstelling van Alva's tyrannie (geschonken door mr. J. Hinlopen) was door het geheele land zeer geliefd: men vindt ze herhaald op tal van schilderijen en ze is zelfs gegraveerd. Van het fraaie marmeren relief, het portret van een grijsaard, kan ik alleen mededeelen, dat het Fransch werk is en een geschenk van mr. F. N. M. Eyck van Zuylichem; het andere relief in terracotta, dat de smederij van Vulcanus voorstelt, is daarentegen weder Utrechtsch: het stamt uit de verzameling van de Teekenakademie en is gevolgd naar eene 16e eeuwsche gravure van Corn. Bos. Utrechtsch

is ook het curieuse portret van den priester Jacob Vlieger op twee muurtegels, immers het is gevonden in een huis van de Viesteeg; maar de voorgestelde persoon was pastoor te Amsterdam, bevriend met Vondel. Curieus zijn de drie andere portretjes aan den wand: het kleine fraaie schilderijtje stelt den bekenden Utrechtschen burgemeester dr. C. Booth in zijne jeugd voor, de twee teekeningetjes geven ons de portretten van de professoren Schotanus en Dematius (twee steunpilaren der rechtzinnigheid) van de hand hunner vrome vereerster, onze beroemde A n n a M a r i a v a n S c h u r m a n.

Terwijl ik uwe aandacht in het voorbijgaan nog vestig op de klok met het wapen der provincie Utrecht, de tinnen kroes met het portret van prins Willem III, den merkwaardigen hoed uit den tijd van prins Maurits (gevonden bij het afbreken van een muur in het Burgerweeshuis) en de scheepsglobe, waarop de reis van het schip Berkenroode van Batavia naar Amsterdam in 1731 is aangeteekend (vreemd genoeg gevonden in den Dom!), geleid ik u nog even naar de toonkast voor het venster. Gij vindt er niet veel bezienswaardigs. Wellicht zullen de looden stempels, die door de waardijns aan het laken gehecht werden ten bewijze dat het goedgekeurd was, — de kleine rookpijpjes, die ge zoo dikwijls op de schilderijen van Ostade ziet afgebeeld, — de enkele fraaie meshechten van gesneden hout of geëmailleerd brons — of de insignes van den kapitein der burgercompagnie Pekstokken uwe aandacht trekken. Doch z e k e r is dit het geval met een paar voorwerpen, die toch zeer onbeduidend zijn: een visitekaartje van 1747 (van den naar Oost-Indië vertrekkenden „onderkoopman Van Schüler") en eene invitatiekaart voor een diner in het Nieuwe kasteel van Antwerpen op de Ganzenmarkt uit wat lateren tijd; het zal u in het oog vallen, dat beiden doodeenvoudig geschreven zijn op een stuk van eene oude speelkaart. Meer luxe ziet ge in eene andere invitatiekaart, die toch slechts het diner van

het gerecht van Tolsteeg geldt (1807); zij is met vergulde letters op eene zwarte blikken plaat geschilderd en vertoont de afbeelding van den hoofdschotel op den disch: een vetten kalkoen. — Er is nog eene tweede toonkast in het vertrek, achteraan onder de galerij; zij bevat allerlei papieren, die u allicht niet zeer aantrekken. Maar er zijn toch curieuse zaken onder: een paar quittanties van den zoogenaamden Franschen tax, de oorlogsbelasting, waarmede de burgerij in 1672 de dreigende verwoesting harer huizen afkocht, — verscheidene assignaten uit den tweeden Franschen tijd (beruchter gedachtenis!), allen afkomstig uit het archief der Utrechtsche Momboirkamer en waaraan dus de tranen van eenige ongelukkige weezen kleven, — eenige diploma's van 18e eeuwsche gezelschappen, en eindelijk een tabakszakje en een omslag van een spel kaarten, beiden Utrechtsch, beiden uit de 17e eeuw, herinnerend aan avondtooneelen in Utrechtsche herbergen in den trant van Teniers.

De deur doorgaande, zijn wij alweder eene eeuw verder: het volgende vertrek geeft ons eene voorstelling van eene kamer uit het jaar 1700. Eigenlijk had ik daarvoor een ouderen stijl gewenscht: aan onze roemrijke 17e eeuw meende ik verschuldigd te zijn, t w e e vertrekken aan haar te wijden. Voor deze zaal had ik op de jaren 1660—1680 het oog, het tijdvak van het notenhout en het gedraaide ornament, dat onder den invloed stond van Jacob van Campen en Pieter Post, de kunstenaars, die ons Amsterdams stadhuis en het Trippenhuis hebben nagelaten. De stijl dezer periode is niet zeer populair en toch verkies ik hem boven dien der 18e eeuw. Als hoofdbestanddeel van dit vertrek was het ,,poppenhuys'' als aangewezen, dat op zich zelf reeds eene zoo volledig mogelijke reproductie van den bedoelden stijl geeft. Ook

KAMERR UIT HET EINDE DER 17e EEUW.

de schoorsteenmantel voor het vertrek stond reeds gereed: het is die met de gedraaide zuilen, dien wij beneden zagen. Maar daar kwam het fraaie geschenk van heeren Notarissen, de kolossale schoorsteenmantel, mijne indeeling in de war brengen! Dit prachtstuk mocht niets minder dan eene in het oog vallende plaats innemen; bovendien, het was voor alle andere kamers te hoog. En zoo is deze kamer met hare deuren en lambriseeringen, die met den schoorsteen moesten harmoniëeren, onwillekeurig iets jonger van stijl geworden dan ik gewenscht had: ze is nu eigenlijk niet style-Louis XIV, maar style-Régence. Zij heeft dus het zware overladen karakter van het eerste tijdvak behouden; maar de strengheid van stijl is verdwenen, de ronde lijn aanvaardt de regeering, de verf vervangt de natuurlijke houtkleur.

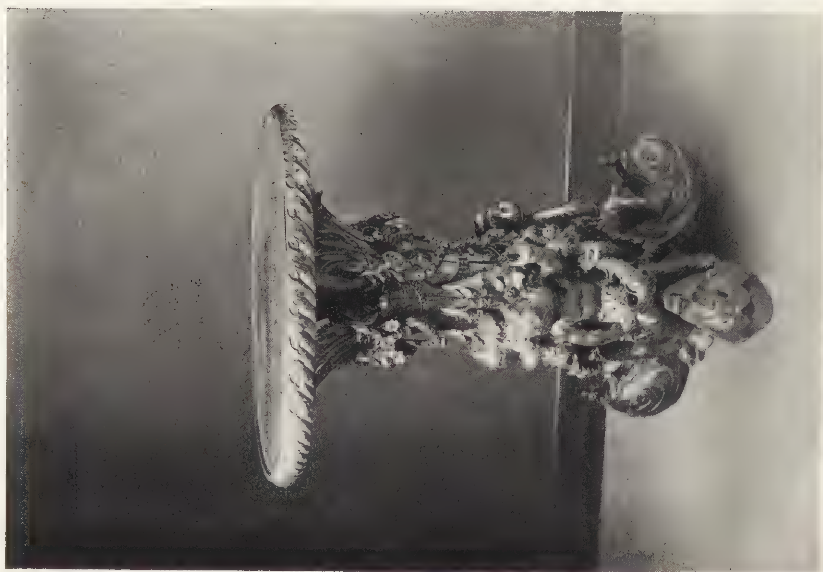
Gelukkig is een deel van het decoratief der kamer trouwens nog uit den goeden tijd. Het prachtige plafond verdient allereerst uwe aandacht. De drie hoofddoeken, geschilderd door eene onbekende hand uit de 2e helft der 17e eeuw, die wel eene meesterhand mag heeten, zijn afkomstig uit een huis Achter St. Pieter en komen thans in de caissons der zoldering (ingericht volgens de voor eenige jaren in het Trippenhuis ontdekte, doch vrij wat eenvoudiger) weder tot hun recht. Zij waren deerlijk verhavend, half gewitkalkt, gescheurd en beschadigd, toen de stad ze aankocht, en gij moogt de heeren H. A. van Beuningen, Mr. R. Melvil baron van Lijnden, Jhr. Mr. J. Roëll en Mr. W. J. Royaards van den Ham wel bijzonder dankbaar zijn, dat zij de zeer hooge restauratiekosten hebben willen dragen; want waarlijk, ik weet niet, of gij anders wel ooit gelegenheid zoudt gehad hebben om de doeken te bewonderen! De vijf kleinere plafond-vakken, die minder in het oog vallen, zijn in den stijl der hoofddoeken bijgeschilderd: het plafond is daardoor thans geheel gevuld.

Ik hoop, dat de kleur van balken en wanden u voldoet: het donkerblauw, dat den hoofdtoon voert, is de kleur van den tijd.

Men kan bijna zeker zijn, wanneer de verf van oud houtwerk wordt afgekrabd, onder de jongste witgrijze verflaag eene lichtgele te vinden; daaronder komt dan het groen, de geliefkoosde kleur der 18e eeuw, voor den dag, eindelijk donkerblauw, dat op het einde der 17e eeuw in gebruik was. Elders heb ik dit zoo gevonden, en ook hier, op het houtwerk der deuren en kasten, was dit het geval; ik heb dus de kleur slechts hersteld. Ook het behangsel der kamer komt deze herstelling rechtvaardigen: de prachtige lap goudleer van den schoorsteen (afkomstig uit een huis op de Kromme Nieuwe gracht en geschonken door den heer Jhr. Mr. J. van der Feltz) is donkerblauw, en ook in de groote, fraaie stukken goudleer, die het vak aan de andere zijde van den schoorsteen geheel vullen (afkomstig uit het huis van den schenker Ds. L. Schouten Hz. aan de Nieuwe gracht) voert deze tint den boventoon. Eenigszins schril steekt daarentegen bij het houtwerk af het behangsel van de andere zijde van het vertrek, met figuren van grijs laken, verlevendigd door wat groen en rood, opgelegd op wit linnen grond. Toch verdient het de aandacht, en ik was blijde, toen ik het in een der voor de universiteit aangekochte huizen op het Oudmunster-kerkhof onder het nieuwere behangsel ontdekte. Het is toch een goed staal van een behangsel uit een burgerhuis van het begin der 18e eeuw: wel vreemd, maar niet leelijk. Andere lappen van dergelijke behangsels, die in dien tijd zeer gewoon waren, bezit ons museum nog; een daarvan ziet gij aan de overzijde van het vertrek naast het venster; maar het fraaiste patroon (uit Den Haag) vindt gij in het Rijksmuseum.

Reeds het plafond en het goudlederen behangsel maken deze zaal tot de rijkste der serie antieke kamers; maar den meesten indruk maakt de schoorsteenmantel, afkomstig uit het venduhuis Achter St. Pieter en geschonken door heeren Notarissen ter gelegenheid van de inrichting van het museum. Het kostbare stuk, vroeger in het Notarishuis half door het plafond, half achter eene tribune

verborgen, komt thans weder beter tot zijn recht. Daartoe werkt ook krachtig mede, dat boven den spiegel de plaats, vroeger door een stuk gobelin-behangsel gevuld en sedert jaren ledig, thans is ingenomen door een afgietsel van den in hout gebeeldhouwden roof van Proserpina, die in datzelfde huis een anderen schoorsteenmantel in geheel denzelfden stijl versiert. Bij den schoorsteenmantel behooren zeer goed de belegsels van deuren en penanten ; zij zijn afkomstig uit het archiefgebouw op den Drift en geschonken door de heeren W. van Willigenburg en W. A. G. Jansen. Iets ouder van stijl (maar toch niet zooveel, dat ze hier misstaan) zijn de twee aardige wandkastjes, die, al zijn ze niet fraai gesneden, met hare herstelde kleurversiering een goed effect maken ; zij behooren zeker tot den tijd, toen de Agnietenkazerne, waar ik ze vond, tot Ambachtskinderhuis werd ingericht (1674).

Ook de meubelen van het vertrek verdienen bijzondere aandacht. Gij vindt hier het bekende prachtig gesneden tafeltje, waarop volgens de overlevering de geloofsbrieven van de gevolmachtigden ter Utrechtsche vredes-onderhandeling (1712) door den magistraat zijn in ontvangst genomen, — den fauteuil, voor prins Willem IV in 1747 vervaardigd door C o r n. K o o p m a n, en in de vroedschap geplaatst, om te gebruiken wanneer Zijne Hoogheid de vergadering eershalve presideerde, — een aardig palissanderhouten kastje uit de 2e helft der 17e eeuw, door prof. Wolterbeek ingericht ter bewaring van zijne verzameling vlinders en andere insecten (een geschenk van Mevr. Wolterbeek—Soblet), — de beide vergulde spiegeltjes uit de vergaderkamer van regenten der Aalmoezenierskamer — en de fraaie geldkist van den stedelijken thesaurier. Beter dan dit alles is de buste van een onbekend aanzienlijk persoon, in bruikleen gegeven door het Oud R.-C. kerkbestuur van St. Geertruida: beter, want zij draagt op den rug de veelzeggende woorden: „R. V e r h u l s t f e. 1656”, en is dus

het werk van Neerlands beroemdsten beeldhouwer. Doch ook dit kunststuk moet in de schaduw treden voor het glanspunt van het vertrek: het modelhuis of zoogenaamd ,,poppenhuys''.

Het modelhuis is in 1674—1690 bijeengebracht door eene voorname dame, die waarschijnlijk te Amsterdam woonde; sedert 1738 kennen wij zijne lotgevallen, totdat het in 1866 door mevr. Pipersberg geb. Holtzhey aan de stad werd geschonken. Inderdaad is het een kunststuk ; de kast moge overtroffen worden door de prachtige met zilver ingelegde wanden van het modelhuis in het Rijksmuseum (dat naar de overlevering door czaar Peter besteld, maar wegens de hooge kosten niet aanvaard werd), de inhoud van ons meubel is daarentegen kostbaarder en fraaier. Ik kan u niet elk voorwerp aanwijzen, dat waarlijk kunstwaarde heeft : er zijn er te veel ; alleen de allerbeste stukken noem ik u. In het voorhuis ziet ge alleen vier fraai gesneden ivoren reliefs; het kantoor levert niets. Maar de wanden der saletkamer bestaan uit drie schilderijen van den bekenden F. de Moucheron. Let op het tafereel boven den schoorsteen der kunstkamer, dat eene microscopische lijdensgeschiedenis van Christus vertoont, en op het geëmailleerde balsemdoosje met Jaël en Judith, dat op de fraai gesneden en ingelegde barnsteenen tafel ligt. Doch schooner zijn de schilderijen in dit vertrek, alle van de hand van bekende schilders: G. Hoet, J. van Hughtenburgh, H. Saftleven en W. van Mieris. De muntcollectie, die in de laden van het kabinet schuilt, is niet bijzonder merkwaardig : de kleine omvang, meer dan de zeldzaamheid der stukken heeft blijkbaar de keus bepaald. Maar het is jammer, dat de prentverzameling, die in de kunstboeken op den grond geborgen is, niet te zien is : gij zoudt er fraaie kleine gravures kunnen opmerken, bijna alle uit de eerste helft der 16e eeuw en van de hand van meesters als H. S. Behaim, H. Bink, H. Aldegrever en A. Durer. De slaapkamer vertoont, behalve de schilderijen

HET
(Einde

IS.
UW).

van W. van Mieris, P. van Slingeland e.a., niets merkwaardigs dan alleen (onder den schoorsteen) een gedreven zilveren schotel, die blijkbaar eenmaal voor andere doeleinden gediend heeft. In de kraamkamer wijs ik u terloops een paar kleine reliefs door F. van Bossuit en het portret van den bekenden Zeeuwschen muntmeester Mart. Holtzhey, doch vestig uwe bijzondere aandacht op de drie fraaie miniaturen, op ivoor in gesneden barnsteenen lijsten, die boven de alkoof hangen en die niemand minder voorstellen dan Lodewijk XIV met zijne gemalin en den eersten minister, kardinaal De Mazarin. De twee andere miniaturen (evenals de spiegel in gesneden ivoren lijsten) behooren blijkbaar daarbij ; maar merkwaardiger is het groote miniatuur uit de eerste helft der 16e eeuw, dat volgens de overlevering Philips den Schoone voorstelt. Toch is dit nog niet het kostbaarste voorwerp van het vertrek : onder den schoorsteen ziet gij een agaten reukvaasje, met geëmailleerd goud versierd en in witte verf beschilderd met zeer fijne voorstellingen van Neptunus, Bacchus, Apollo en tafereelen uit den boerenstand. De kinderkamer vertoont minder bezienswaardigs : gij ziet er echter een fraai gesneden houten relief en vooral een uitnemend gedreven zilveren kachel met tafereelen uit den boerendans. De keuken, in 1831 door dieven van zijn zilveren meubilair beroofd, bezit niets kostbaars meer, en de zolderverdieping kunnen wij spoedig doorloopen, om ten slotte alleen nog een blik te werpen op den tuin, die volgens onze denkbeelden niet fraai, maar curieus is aangelegd.

Wij hebben thans alle meubels van het vertrek bezichtigd. Gij ziet, dat de qualiteit hier de quantiteit moet vergoeden. Het vertrek is ledig; zelfs de fauteuil, die eigenlijk tot eene volgende periode behoort, staat hier alleen als aanvulling. En toch ware hier zoo gemakkelijk te helpen: meubels uit dezen tijd zijn in Utrechtsche huizen nog niet al te zeldzaam en toch in eene huiselijke omgeving meestal minder goed geplaatst dan in een

museum. Doch genoeg, ik moet u nog de schilderijen vertoonen, de meeste wat te oud voor de zaal. Het belangrijkst zijn de twee fraaie levensgroote portretten van den Utrechtschen schilder J. van Wijckersloot, die de gebroeders van Velthuysen voorstellen : Werner, den griffier der Staten van Utrecht, en zijn broeder, den schepen Lambert, vriend van Spinoza, — beiden nog in hunne volle glorie en weinig vermoedende, dat prins Willem III ze negen jaren later (1674) zou dwingen, om hun leven te eindigen als ambtelooze burgers. De andere portretten zijn minder voornaam : zij stellen voor prof. L. van de Poll met zijne vrouw door M. Gillig en burgemeester P. Voet van Winssen en zijne echtgenoote door D. la Court (1703) ; het groote schoorsteenstuk uit de kapittelkamer van St. Marie moet den stichter der kerk, keizer Hendrik IV, afbeelden (een geschenk van den heer D. van den Bosch).

Thans nog een blik geworpen in de beide wandkasten en in de toonkast. De eene wandkast, bekroond door twee tinnen collecteborden van de Bemuurde Weerd en door een scheerbekken van Japansch porcelein met het wapen van Utrecht uit het laatst der 17e eeuw, geeft u het glaswerk te zien. Zeer oud is het niet en dus ook meestal niet zeer fraai. Slechts de bekers van het Collegium Willebrordi met het geëtste beeld van den schutspatroon, en van de Aalmoezenierskamer met de elegante bloemkransen (geëtst in 1736 door C. van Borckeloo) zijn bezienswaardig. De andere onderscheiden zich meest door zonderlinge voorstellingen en zotte inscripties, zooals b.v. die van de burgercompagnie Turkije (1764) :

„Daar 't aardrijk drinkt het regenvocht,
Door 't boomgewas het nat uit de aarde word gezoogen,
De zee zich zat slurpt aan de locht,
De zon uit zee met sterke tooge,
Terwijl de maan haar dorst lescht aan de zon,
Dus alles drinkt wat drinken kon,
Waarom dan zouden ook geen Turken drinken mogen?"

De andere wandkast levert meer bezienswaardigs. Allereerst het prachtstuk, dat Mevr. Calkoen—Rethaan Macaré aan de stad ter bewaring toevertrouwde, het rijke horloge uit het laatst der 17e eeuw. Het is jammer, dat ge de zeldzaam luxueuse bewerking niet *geheel* kunt bewonderen; want de kast van het horloge is niet alleen van buiten, doch ook van binnen en op de zijden versierd met allerprachtigst email van de „deux frères Huant les jeunes". Ook de wijzerplaat is gedeeltelijk geëmailleerd en zelfs het foudraal, waarin het horloge besloten is, is van leder versierd met fraaie vergulde ornamenten. Ook dit zal wel Fransch werk zijn, doch het horloge zelf werd vervaardigd door Johannes Oosterwijk, een Amsterdammer. Het andere horloge in de kast is vrij wat eenvoudiger; maar het is eene historische curiositeit, daar de zilveren kast versierd is met gravures en opschriften, die den eigenaar doen kennen als een lid van Gordon's bekend vrijcorps *Pro patria et libertate*. Ik vraag uwe bijzondere aandacht voor de drie prachtige waaiers uit de vorige eeuw (allen geschonken door freule M. A. Taets van Amerongen), den eenen met eene fraaie waterverfteekening van Mozes in het biezen kistje, den anderen (jonger doch kostbaarder) met idyllische tafereelen op ivoor, den derden, even fraai geteekend, maar de beide andere verre overtreffend door zijn prachtig handvatsel van paarlemoer, ingelegd met goud. Het zilveren beeldje boven de waaiers geplaatst is het laatste overblijfsel van den beroemden spiegel in de Utrechtsche raadkamer, welks zilveren lijst volgens de overlevering in 1664 gedreven was door een lid der Utrechtsche goudsmidsfamilie Van Vianen; het overige zilverwerk, aardige staaltjes van het bekende zilveren kinderspeelgoed, is geschonken door Mevr. F. Broers, geb. Broers. Twee voorwerpen in de kast herinneren aan Utrechts oude industrie: het model van den haspel, waarop de zijde gesponnen werd in het beroemde Zijdebalen buiten de

Weerd (geschonken door jhr. G. J. Beeldsnijder van Voshol) en het stalenboekje der bekende lakenfabriek R. F. Elin en Co. (een geschenk van mr. J. H. Schober). Het oudste voorwerp dezer kast is de merkwaardige wassen beker, gevonden in een priestergraf van 1557 in de St. Nikolaaskerk ; hij stelt de miskelk voor, dien de overledene in zijn leven zoo dikwijls had gehanteerd, dat de middeleeuwsche zeden dien ook na zijn dood niet aan hem wilden onthouden. Eindelijk ziet ge hier nog eene fraai geëmailleerde snuifdoos uit de 18e eeuw, een paar koperen snuifdoozen (een daarvan met herinneringen in gravure aan het gevecht bij Vreeswijk op 9 Mei 1787) en twee ruwe staande lampjes, die om hun primitieven vorm uwe aandacht verdienen.

De kostbaarste voorwerpen bergt echter de toonkast. De zilververgulde stadssleutels, die D'Amicis zoozeer biologiseerden, zijn weinig belangrijk : ze dagteekenen eerst van 1806 (vervaardiger : de zilversmid Den Brieder) en werden bij een koninklijk bezoek door den burgemeester voor de poort aangeboden. Maar een waar prachtstuk is het koperen ruiterpistool uit de 16e eeuw, geschonken door mr. F. N. M. Eyck van Zuylichem ; het werd door zijn vader ten tijde van de groote revolutie te Parijs gekocht en is blijkbaar van zeer voorname afkomst, zooals ook de gekroonde initialen, die het handvatsel draagt, bewijzen ; tot nog toe is het niet gelukt ze te ontcijferen. Met dit prachtstuk mag niet in één adem genoemd worden de beenen kruithoorn met de opstanding van Christus (omstreeks 1570), gevonden in de Louwerstraat en geschonken door den heer J. P. van der Kellen ; evenmin de degen met gedreven zilveren gevest uit de 17e eeuw, en allerminst de Toledo-kling met schildpadden gevest en zilveren emblemata. Maar toch, al is zij verre van fraai, wellicht zou ik dit geschenk van den heer J. C. Uylenberg het meest ongaarne missen : het is toch de statiedegen van een der studenten, die in 1736 bij het tweede eeuwfeest onzer hoogeschool plechtig

„more majorum" of „met de kap" gepromoveerd zijn. Van het volgende eeuwfeest, dat van 1836, bezitten wij meer herinneringen: den gouden eerepenning, de doctorsbaret en de gouden ring, aan Dr. A. Vrolik vereerd, toen ook hij nog met de bekende ouderwetsche praal „more majorum" het doctoraat veroverde, en door zijne dochter Mej. H. J. Vrolik aan het museum vereerd, — aardige herinneringen aan deze ceremonie, die thans wel voor goed tot de geschiedenis behoort. Aan het eeuwfeest van 1736 herinnert ook de zilveren trompet, die in de vitrine ligt; op het officiëele diner, dat de feestelijkheid bekroonde, gaf de stadstrompetter daarmede bij elken toast het sein tot het lossen van het geschut. Maar toch niet voor dit doel werd de trompet vervaardigd; zij is het eerste proefstuk, door Utrechtsche trompetmakers geleverd (1659), en werd door de stad, als een model voor het vervolg, van den maker Isaack Schoot aangekocht. Vrij wat raadselachtiger is de geschiedenis van het stuk, dat daarnaast ligt: de fraaie paarlemoeren voorstelling van O. L. Vrouw ter Nood Gods in gedreven koperen randwerk van 1535. Het is een zoogenaamde „paes" of vredekusbordje, zooals de sporen van het handvatsel aan de achterzijde bewijzen. Het werd door den priester onder de mis gekust en daarna aan de gemeente met hetzelfde doel rondgegeven; maar dit verklaart ganschelijk niet, hoe het stuk, zooals de overlevering beweert, gevonden werd bij de afbraak van het stadhuis. Uwe aandacht valt allicht op het kleine zijden patroontaschje; het is afkomstig van een kapitein der burgercompagnie Pekstokken. Eindelijk vestig ik uwe aandacht op twee curieuse voorwerpen, die nu eens geene kunstwaarde hebben: het middeleeuwsche collectebordje, waarmede de beheerders der Armenpot van St. Jacob onder de preek het geld ophaalden, en de houten beker met gegraveerd zilveren handvatsel en rand uit het jaar 1610. Het achttal letters om den beker vermag ik evenmin te ontcijferen

als ik het wapen op het handvatsel aan eene bepaalde familie toeschrijven kan ; maar het stuk is een zoogenaamde ,,drinkuit'' (,,bois-tout''), zooals een dergelijke beker, afkomstig van een gild te Doetinchem, in het Rijksmuseum bewijst. Houten bekers, zooals deze, zijn overigens zeldzaam ; glazen van dezen vorm (zoogenaamde ,,Igel'') komen meer voor : de kunst was, ze te ledigen zonder te morsen.

De volgende twee kamers zullen ons niet zoolang ophouden : er is minder te zien. De eerste, die thans volgt, is ingericht in den gracieusen stijl van omstreeks 1750, den Louis XV-stijl, die door zijne elegantie sterk contrasteert met zijn zwaarmoedigen voorganger. Ik hoop, dat het vertrek u behaagt ; mij althans voldoet de groen-gouden kleur van het houtwerk zeer wel. Ik zeide u reeds, dat het de modekleur van den tijd was, en ik achtte mij dus verplicht, toen ik op den marmeren schoorsteenmantel uit de stadsschool op het St. Pieters-kerkhof den boezem en het schoorsteenstuk plaatste uit de zijkamer van het voor de universiteit aangekochte huis op het Oudmunster-kerkhof, dien boezem (met behoud van het oude verguldsel) groen te laten verven, hoewel hij (evenals de lijst) vroeger met eene grauwe kleur besmeerd was, die het fraaie schoorsteenstuk en grisaille geheel niet deed uitkomen. Dezelfde kleur gaf ik ook aan de lambriseeringen, eveneens uit het huis op het Oudmunster-kerkhof, maar versierd met afgietsels van de fraai gesneden, vergulde ornamenten der penanten in de groote zaal van het Fundatiehuis van Renswoude, die uitnemend in den stijl pasten. Natuurlijk moesten nu ook de beide deuren van het vertrek groen geverfd worden; doch hier herstelde ik zoodoende slechts den ouden toestand. De smaakvol versierde deur tegenover den binnentredende,

KAMER UIT HET M

DER 18e EEUW.

welks gesneden rococo-ornamenten zich zoo fraai vertoonen, nu ze weder als van ouds in goud uitkomen op het groene fond, is waarlijk een ornament voor de kamer. Jammer alleen, dat ze niet Utrechtsch is en ik mijne toevlucht heb moeten nemen tot een huis in de Barteljorisstraat te Haarlem, waar ik ze ontdekte. Doch het dessus de porte, dat boven de deur prijkt, is echt Utrechtsch: Mr. A. J. de Beaufort te Leusden, die het opmerkte in eene zijkamer van het door hem gekochte huis in de Brigittenstraat, bood het aan de stad aan. De rococolijst, die het versiert, is wat wild en veel minder fijn dan de ornamenten van de deur, maar toch doet hij, nu hij weder verguld is, het fraaie schilderstuk, dat hij omgeeft, uitnemend uitkomen. Dat schilderstuk, de terugkomst van den Verloren zoon voorstellende, is een der beste werken van den Utrechtschen schilder Abraham van Cuylenborch, die het volgens het monogram op het stuk in 1657 schilderde. Ook de porte-brisée aan de overzijde der kamer werkt mede, om het vertrek op te luisteren, nu zij ook versierd is met vergulde ornamenten, afgegoten op de deur, die tegenover haar prijkt.

Op den groen-getinten achtergrond komen de geschilderde behangsels (uit de tuinkamer van het voor de universiteit aangekochte huis op het Oudmunster-kerkhof) beter tot hun recht dan daar het geval was. De stukken hebben geene kunstwaarde, maar eenige daarvan (vooral het groote stuk over de deur, dat het buitenverblijf Scadeshoeve der familie Loten aan de Groenekan voorstelt) geven eene hoogst eigenaardige voorstelling van een Hollandsch landschap uit de vorige eeuw. In vertrouwen wil ik u wel mededeelen, dat de schilderingen eigenlijk voor deze kamer te jong zijn (ik meen zelft, dat op eene daarvan het jaartal 1807 gevonden is); denkelijk zouden de tijdgenooten van Lodewijk XV aan een arcadisch landschap met badende nymphen de voorkeur gegeven hebben boven onze typische echt-Hollandsche laan. Over verschil

van smaak valt niet te twisten : ik voor mij acht een Hollandsch landschap meer kenmerkend voor eene Hollandsche kamer dan een buitenlandsch, en ik verkoos dus deze behangsels, die bovendien het voordeel hadden, dat ze tot mijne beschikking waren, terwijl de andere mij ontbraken. — De andere zijde der kamer vertoont een nog merkwaardiger behangsel : een imitatie-gobelin, geweven doek, waarop de voorstellingen echter geschilderd zijn. Het procédé getuigt, dat de stukken dagteekenen uit een tijd, toen deze industrie reeds in verval was. Inderdaad, het is werk uit het midden der 18e eeuw, zooals niet alleen de kostumen der in het bosch aanwezige personen, maar ook de fraaie rand in Louis XV-stijl bewijst, die de voorstelling van boven afsluit. Ik reken het doek, dat ik in een der voor de universiteit aangekochte huizen op het Oudmunster-kerkhof ontdekte, eene belangrijke aanwinst voor onze antieke kamers : dergelijk werk is zeldzaam en jammer is het alleen, dat het blijkbaar geen Hollandsch maar Duitsch fabrikaat is. Heft ge eindelijk uwe oogen op naar het plafond, dan ziet gij daar een eenvoudig maar smaakvol stuc-ornament in den stijl van het vertrek, — een afgietsel van een echt oud plafond, dat de vestibule der van binnen zoo rijkversierde Fundatie van Renswoude opluistert.

De meubels van dit vertrek zijn niet zoo fraai als uit dezen weelderigen tijd verwacht zou kunnen worden. Maar toch bezitten wij reeds eenige goede voorwerpen. Eene aardige vergulde canapé met rug van gevlochten riet (eigenlijk style Louis XVI), die ik deerlijk verwaarloosd ontdekte op het archiefkamertje van den Dom en die Kerkvoogden aan het museum in bruikleen gegeven hebben, — een aardig mahoniehouten penanttafeltje met verguld beslag, waarop prijkt de prachtige pendule (Engelsch werk uit de 1e helft der 18e eeuw), door Mevr. de Wed. A. W. Nieuwenhuysen aan het museum vermaakt, — en de fraaie fauteuil in Louis XV-stijl, door Mejonkvr. M. A. Taets van Ame-

rongen gebruikt en aan het museum vermaakt. Meer meubelen zullen zeker bij gelegenheid wel eens te krijgen zijn: de bekende stoelen en tafels en kabinetten met ronde grillige lijnen en koperen beslag komen nog tallooze malen voor, en ik hoop zelfs een fraai stel wel eens te zullen veroveren. Voorloopig is in eene wat opgeknapte oude keukenkast (uit een afgebroken huis op den hoek van het Lukasbolwerk) de niet onaardige collectie oude kleedingstukken gehuisvest, waarin ge wel geene kostbare, maar toch eenige curieuse stukken uit de 18e en het begin der 19e eeuw zult ontdekken: damesshawls en kantwerk, geborduurde handschoenen, colliers en oorbellen, en daarbij twee curieuse voorwerpen uit veel ouderen tijd. Ik bedoel een paar zoogenaamde tripjes (vrouwenmuiltjes), die gevonden werden in eene put bij de stichting van het nieuwe universiteitsgebouw en die denkelijk dagteekenen uit de 1e helft der 15e eeuw, omdat ze sprekend gelijken op de tripjes, die de gemalin van den Brugschen bankier Arnolfini draagt op het beroemde portret, dat Jan van Eyck van haar en haren echtgenoot heeft gepenseeld; en verder een gebreid kindermutsje, dat ik ontdekte bij de papieren van een Hoornsch koopman, die in 1577 op last van Sonoy gepijnigd werd, en dat dus wel uit diens tijd zal dagteekenen, al blijkt het niet, waarom de martelaar dit gedenkstuk uit de kinderkamer in zijn archief bewaarde. Het pronkstuk der nog kleine verzameling kleederen vindt ge echter aan de overzijde achter de kanapé; het is de fraaie jas van groen zijden damast, eenmaal, naar de overlevering verhaalt, de kleeding van een bruidegom en door Mevr. VerLoren van Themaat geb. De Pesters aan het museum geschonken.

Aan de wanden van het vertrek ziet gij (behalve de vergulde lustres uit de oude Aalmoezenierskamer) eenige Utrechtsche portretten: die van den bekenden Utrechtschen orientalist prof. David Mill en zijne echtgenoote zijn geschilderd door den grooten Quinkhard; de twee kleinere, voorstellende prof. Reland

(ook een orientalist), zijn van Collasius; de andere hoogleeraar, wiens naam ik niet met zekerheid durf te bepalen, werd geschilderd door eene bekwamer hand dan die van Collasius, doch helaas eene onbekende. De schoorsteenmantel is nog geheel kaal; ik hoop, dat hij mettertijd wel zal voorzien worden van eenige bibelots in Sèvres-porselein, zooals menige huisvrouw ze nog bezit. Het stel kinderspeelgoed (fraaie staaltjes van meubels in den stijl van de 1e helft der 18e eeuw), dat ge voor den schoorsteen ziet, vult de ledigheid van het vertrek eenigszins aan. Er is nu niets meer te bezichtigen: wij kunnen de kamer verlaten.

Wij betreden thans de laatste kamer der serie, een vertrek in Louis XVI-stijl. Het is de betimmering eener echte Utrechtsche kamer, die gij in haar geheel hier voor u ziet: eene der beide achterkamers en suite in het afgebroken huis van mevr. de douairiere Bosch op het St. Janskerkhof (thans gemeenteschool). Ik heb ze indertijd uit de afbraak gered en op den zolder van het stadhuis geborgen; en thans, nu ze na zoovele jaren bij de inrichting van het museum zoo goed zijn te pas gekomen, zult gij daar blijde over zijn: want waarlijk, vindt gij dit vertrek niet fraai en smaakvol? Ziet gij wel, hoe uitnemend de vergulde lijsten en ornamenten aan en boven den spiegel zijn gesneden, hoe fijn de kleur is van het houtwerk en van de zijden behangsels? Ik kan het gerust vragen, want niet mij komt de eer van de samenstelling toe; het is zeker een Parijsch artist, die in 1791 de kamer voor een Utrechtsch patriciër heeft ingericht. Immers dit getuigen de inscripties „*P. S. fec. A°. 1791 à Paris*", die op de beide paneelen boven de deuren voorkomen. Ik heb zooveel eerbied voor den smaak van dezen kunstenaar, dat ik niets aan zijne ordonnantie veranderd heb. Ik had gaarne, om wat afwis-

KAMER UIT HET E

R 18e EEUW.

seling van kleur in de serie kamers te brengen, de zijden behangsels geel gezien, — de kleur, die in dien tijd zoo geliefd was en die zoo goed uitkomt op witgouden lambriseeringen; welnu, ik heb het niet gewaagd, mijn ideaal te verwezenlijken. Het fraaie plafond is opnieuw gegoten volgens stukken van den rand en van het middenstuk, die op mijn verzoek uit het oude plafond gezaagd en bewaard waren. Alles is geheel als in het huis op het St. Janskerkhof: de afmetingen van de lange zijden zijn even groot gemaakt als de oude; alleen die van de andere zijden moesten wat ingekort worden.

Het vertrek is ietwat kaal; de stijve en koude stijl van omstreeks 1800 doet het gebrek aan meubels hier meer nog dan elders uitkomen. Maar het euvel is hier ook het gemakkelijkst te verhelpen: menige keuken, menig portaal bewaart oude verwaarloosde meubels uit dezen tijd. Ik heb nog zijde van het behangsel voorhanden, en ik kan ze dus met geringe moeite opknappen. Doch de meubels mogen niet te ordinair zijn, anders steken zij te veel af bij de fraaie ovale tafel van ingelegd notenhout en bij het rood-gouden penant-tafeltje, dat naar men zegt uit het paleis van koning Lodewijk op den Drift afkomstig is, en alleen het gebrek heeft, niet in de kleur der kamer te zijn. Overigens ziet ge thans wel wat gewone meubels in het vertrek; maar vele daarvan zijn hier slechts voorloopig geplaatst en zullen mettertijd door betere vervangen worden. Ook de prachtige vergulde arrenslede (volgens de overlevering afkomstig van prins Willem V en in bruikleen gegeven door Mevr. Twiss geb. Suermondt) zal mettertijd van hier moeten verhuizen: niet echter om vervangen te worden door iets fraaiers, maar om overgebracht te worden naar eene meer passende omgeving dan dit vertrek.

De wanden van het vertrek zijn integendeel vol genoeg. Uit de portretten kunt ge geen besluit trekken omtrent de politieke gezindheid van den bewoner. Prins Willem V en zijn vertrouwe-

ling, de bekende overste Pesters (wier portretten, het laatste geschilderd door J. Fournier, geschonken werden door mr. J. J. van der Hagen van den Heuvel en den heer R. baron van Hardenbroek) hangen hier in goede harmonie naast den patriotschen burgemeester Cypriaan Berger (een gips-medaillon door Copman, geschonken door mr. W. P. Sautijn Kluit) en naast tal van herinneringen aan C. G. Visscher. Deze laatste collectie geeft eenigszins terug den onevenredig diepen indruk, dien het sneuvelen van dezen jongeling in de schermutseling te Vreeswijk op de Utrechtsche burgerij heeft gemaakt. Wij vinden hier het naar zijn lijk geschilderde portret en eene geteekende kopie daarvan, de afbeelding zijner plechtige begrafenis, het model voor zijn onuitgevoerd grafmonument in de Buurkerk, en gedeelten van zijne uniform met andere herinneringen aan hem, alles door de familie met eerbiedige zorg bewaard en voor eenige jaren aan de stad geschonken. Fraaier dan dit alles is het prachtige aan den jongen Frans van Mieris toegeschreven miniatuurportret van den hoofdschout A. A. de Ruever (omstreeks 1750), dat in den donkersten hoek hangt, goed beschermd tegen de inwerking van het licht. Eindelijk vindt ge nog tegen de penanten twee lustres style-Louis XVI uit de Aalmoezenierskamer. Op den schoorsteen zoekt ge nog te vergeefs eene pendule met hoekvazen; doch ook hierin kan weder gemakkelijk voorzien worden, want de stijve koperen of vergulde penduletjes met strenge klassieke voorstellingen zijn nog in overvloed in de rommelkamers onzer huismoeders te vinden.

De rest van het in dit vertrek aanwezige verplaatst u in onze eigene tijden. Vooreerst de aardige kleine verzameling damesjaponnen uit de 1e helft der 19e eeuw; dan een relief in terracotta, voorstellende Hector's afscheid, van onzen stadgenoot den beeldhouwer J. Rijnbout (1831), met twee voorwerpen, vervaardigd in 1836 en 1837 in de bekende Utrechtsche tapijtfabriek

van G a r j e a n n e achter Zonnenburg, en eindelijk eene collectie oud kinderspeelgoed, curieus als bewijs, hoe ook in dergelijke zaken de heerschende mode, hoewel wat langzamer, wordt gevolgd. De inktkoker op den schoorsteen vertoont u in een sprekend voorbeeld, met hoe leelijke geschenken ons stedelijk bestuur nog in 1849 den ijver der geneesheeren in de cholera-epidemie beloonde; fraaier is de zilveren beker, in 1867 geschonken aan mr. A. G. J. baron Taets van Amerongen, majoor-kommandant der schutterij; maar de beker, waarmede Z. M. Willem III in 1856 de Vrijwillige jagers der Utrechtsche hoogeschool begiftigde, is weder niet van dien aard, dat de kunstsmaak der dapperen daardoor bijzonder kan zijn gestreeld. Eindelijk ziet gij nog in den hoek het met de premie bekroonde model van Jan van Nassau's standbeeld, dat boven het bekroonde beeld het voordeel heeft, dat de kop althans eenigszins gelijkt op het bekende portret van den graaf.

Ook de toonkasten op het midden van den vloer moet gij niet voorbijgaan. De Utrechtsche munten zullen alleen aan kenners belang inboezemen, al is vooral de collectie bisschoppelijke munten, die aan het Provinciaal Utrechtsch Genootschap behoort, zeldzaam volledig en kostbaar. Maar onder de allengs zeer volledig geworden collectie penningen (recht tegenover den uitgang) zijn tal van bezienswaardige stukken. Ik noem u de drie oude en zeldzame rekenpenningen der bisschoppen, de fraaie 16-eeuwsche penningplaten op paus Adriaan VI en bisschop George van Egmond, de buitengewoon fraaie penningen van den beroemden stempelsnijder S t e v e n v a n H o l l a n t, voorstellende bisschop George en den Domproost Cornelis van Mierop, waarbij ter completeering gevoegd zijn afgietsels van de penningen op den balier van St. Catharijne Wouter van Byler en op zekere Engelken Tols, beiden uit hetzelfde jaar dagteekenend en dus door den talentvollen kunstenaar blijkbaar te Utrecht gevormd: zeldzaam ty-

pische beeltenissen van den adellijken kerkvorst, de twee zwaarwichtige, deftige prelaten en het jonge burgermeisje, uit het midden der 16e eeuw. De bijna unieke zilveren penning op den hoofdschout Goert van Reede, de penningen op den procureur-generaal Cornelis van Weldam en op den verdediger der Vreeswijksche schans Steven de Wit dagteekenen, met den zeldzamen penning op den slag van Lepanto en den zilveren penning van 1573, nog uit de 16e eeuw. Vrij wat jonger zijn de prachtig gedreven penningplaat op de gouden bruiloften van Floris Janss. en Jan Floriss. van de Nypoort (een uniek stuk), de zilveren penning, door de Staten van Utrecht in 1700 aangeboden aan Agnes Blok, toen zij de heeren op hare buitenplaats Vijverhof bij Nieuwersluis onthaald had op zelfgeteelde ananassen, de penning op Jan van Reede van Renswoude, die nog in 1674 door prins Willem III uit zijn welverdiend emeritaat weder op den voorgrond werd gebracht om, bijna 80 jaren oud, op te treden als president der hervormde Statenvergadering en den nieuwen koers te inaugureeren, de kostbare gouden penning op den vrede van Utrecht, geschonken door de familie De Beaufort, en tal van andere, te veel om u te noemen, waaronder vele zoogenaamde begrafenispenningen, die aan de bijwoners van begrafenissen werden vereerd en die — grootendeels in den loop der tijden verdwenen — thans de zeldzame herinneringen zijn aan de verdiensten van menig ten onrechte vergeten Utrechtenaar.

Thans hebben wij de serie antieke kamers geheel doorloopen. De deur, die wij nu openen, geeft ons toegang tot de afdeeling kerkelijke oudheden. Ongelukkig heeft de verdeeling der lokalen mij gedwongen u eerst in de jongste afdeeling, die de protestantsche kerk vertoont, binnen te leiden. Of eigenlijk niet in de protestant-

sche kerk: zij heeft zoo weinig fraaie zaken aan ons museum geleverd, dat ik geene kans zag, zelfs dit kleinste der vertrekken daarmede te vullen. Ik heb er de kerkelijke oudheden in renaissance-stijl vereenigd, en dus ook enkele voorwerpen moeten opnemen, die op den katholieken eeredienst betrekking hebben.

Het eerst valt u de groote preekstoel in het oog. Eigenlijk is het geen kerkelijk vôorwerp: het is de katheder uit het derde auditorium der hoogeschool boven den kloostergang van den Dom, dat des Zondags ook als kerk voor de Hongaarsche studenten diend een daaraan zijn naam ontleende. Enkelen van u hebben dit meubel nog in zijn luister gekend, maar toen ik het op den zolder van het gebouwtje ontdekte, scheen het nog slechts een hoop brandhout. Eerst thans komt het houtwerk, van de verf ontdaan en behoorlijk in elkander gezet, weder beter tot zijn recht. Maar het is en blijft eene ruïne: het snijwerk van consoles en achterwand alleen getuigt van de kunstvaardigheid van den stadsarchitect Henrick Aertsz. Struys en den stadstimmerman Jan Henricks (1644); de voorzijde is geheel weg, de achterwand is ter halverwege van vurenhout bijgewerkt, en de kolommetjes met hunne fraaie kapiteeltjes zijn door rechte steunsels moeten vervangen worden.

Naast de katheder ziet ge het fraaie middenkoorraam der St. Jacobskerk, in 1599 geschilderd door Reyer van Zijll en door de Staten van Utrecht aan de kerk geschonken. De twee geharnasten hebben vroeger dan ook het wapenschild der provincie vastgehouden; dit is thans verdwenen, en slechts de spreuk onder het wapen is over. Maar hoe ook verminkt, hetgeen ons rest (vooral de beide schildhouders en het vergulde fries met Neptunus) getuigt luide van de bekwaamheid van den schilder, en de heer dr. W. Pleyte, die het stuk voor ons redde en op kosten van het Provinciaal Utrechtsch Genootschap restaureerde, verdient den dank onzer burgerij. Eenigszins bij dit schilderwerk

behooren de orgeldeuren derzelfde kerk, in 1608 geschilderd door Roeloff van Zijll; maar zij behagen weinig en hangen dan ook boven de deur.

Fraaier zijn de beide in hout gesneden en gepolychromeerde beelden van het orgel van den Dom, die eene halve eeuw ouder zijn en koning David als harpspeler en een persoon in antieke kleederdracht, die den bas bespeelt, voorstellen. Uit denzelfden tijd zijn de overblijfselen der meesterlijke kanunniken-banken van het Domkoor, als wier maker eene rekening van 1563 ons Anthonis Peterss. doet kennen. Eene der beide karyatiden, die het verhemelte boven den zetel van den bisschop droegen, is geschonken door dr. Fock, de andere is afgegoten op het origineel in het Aartsbisschoppelijk museum; dit is ook het geval met de twee daarbij behoorende zitbankjes, op wier gebeeldhouwde „miséricordes" de staande geestelijken gedurende den dienst konden leunen. Eindelijk dagteekent nog uit dezelfde 16e eeuw het afgietsel van het kroonornament van het middenkoorhek der St. Jacobskerk, in 1566 gegoten door Jan de Clerck te Antwerpen, dat gij aan de overzijde naast het venster ziet, — het fraaie houten beeldje van St. Job uit de poort van het St. Jobsgasthuis aan den Vleutenschen weg (geschonken door Regenten der Gods- en gasthuizen), geplaatst op een gebeeldhouwden sluitsteen uit hetzelfde gesticht, geschonken door den heer A. Nijland, — het fraaie steenen medaillon met het raadselachtige opschrift *Sapiens imitatio*, afkomstig uit de St. Catharijnekerk en geschonken door den heer J. P. M. Menger, — en de afgietsels van de friezen der kerkbanken in den Dom, zóó barok, dat men aarzelt, of ze niet eene geheele eeuw jonger zijn dan de gulden tijd, waarvan ik spreek.

Al het overige in deze kamer is uit de 17e eeuw. Uit haar begin dagteekent de fraaie gesneden lijst van de memorietafel van bisschop Bernulf in de St. Pieterskerk (1603), waarvan ge hier eenige details in afgietsel ziet, — de kolossale lijst van het gilden-

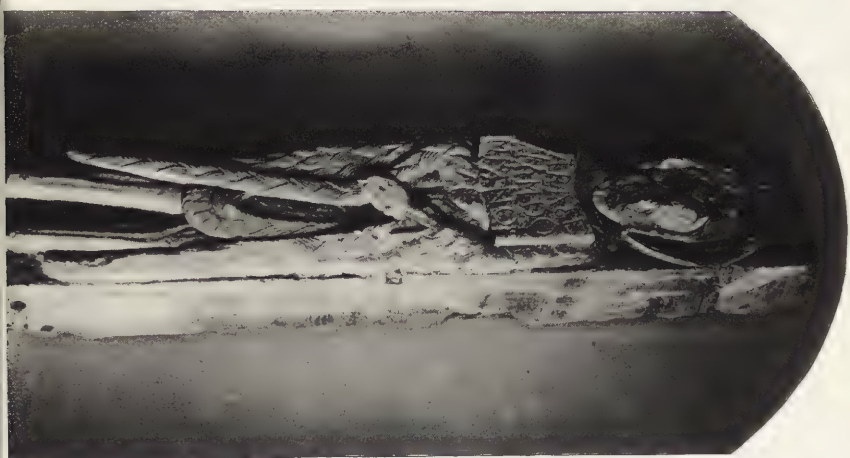
bord der Mandenmakers in de St. Jacobskerk (1639), waarvan helaas! eenige fraaie details losgeraakt en verloren zijn, — en de koperen schilden van de kronen der St. Jacobskerk met de insignes der schenkers (1639—1645): ik wijs u op de schilden met den paardmolen en met den grooten stoel van mandewerk, alsook op het driehoekige voorwerp met afbeeldingen van zakkendragers, dat de kroon van dit gild versierde. Jonger zijn de afgietsels der fraaie consoles van de banken der St. Pieterskerk, die de plank dragen, waarop de kroonschilden staan; ik houd ze voor niet ouder dan 1660. Uit de laatste helft der 17e eeuw is ook het curieuse relief van gebakken aarde, dat de H. Maagd voorstelt en volgens een dwaas verhaal in den grond der St. Mariakerk zou gevonden zijn. Op de katheder vindt ge eindelijk nog een paar zandloopers van Utrechtsche preekstoelen, en kroon, wereldbal en zwaard van het reusachtige beeld van keizer Hendrik IV, dat eenmaal het koordak der St. Mariakerk versierde; de traditie beweert, dat ze overoud zijn, maar er is niets van aan: het geheele beeld werd in 1781 vernieuwd. Als ge eindelijk naar boven ziet, zult ge een stuk van een versierd houten gewelf zien, dat hier misplaatst en alleen wegens gebrek aan ruimte ondergebracht is; ik zal er u later meer van verhalen.

Gaan wij thans verder. Wij treden dan de volgende afdeeling van het museum binnen, die de overblijfselen der middeleeuwsche kerk bevat. Van ouds was dit gedeelte de piece de résistance van ons museum, waardoor het zich van alle andere gemeentelijke verzamelingen onderscheidde en waarvan enkele stukken zelfs aan het Rijksmuseum benijdenswaard konden schijnen. Stel u daarom niet voor, dat alles even fraai en even ongeschonden zal zijn; ons land is zóó arm aan dergelijke overblijfselen, dat reeds

het bezit van geschonden exemplaren van den tweeden rang een voorrecht is. En al is het natuurlijk dat onze stad, waar de meeste kerken bestaan hebben en de meeste vernield zijn, ook de meeste kerkelijke overblijfselen bezit, — als men bedenkt, dat juist de hand des sloopers het museum zoo rijk gemaakt heeft, dan kan niemand zich verbazen, dat die rijkdom niet onbesmet is. Doch laat ik u zonder verder vertoef rondleiden.

In den hoek rechts van den binnentredende vindt gij de oudste voorwerpen. Allereerst het hoogst merkwaardige relief van St. Jan Baptist, dat lang omgekeerd als trede van het koor der St. Janskerk gediend heeft, doch vroeger met het pendant in het oxaal der kerk was ingemetseld. Het beeld (geschonken door Kerkvoogden) dagteekent uit de tweede helft der 12e eeuw en is waarschijnlijk afkomstig uit een der ambonen of lezenaars, die ter weerszijden van het koor stonden, zooals dit nog bij de romaansche kerk te St. Odiliënberg het geval is. Naast onzen St. Jan (die met de tympans der oude kerkdeuren van Egmond en Zwolle het e e n i g e beeld is, dat ons land uit zoo vroegen tijd bewaart) zien wij twee kapiteelen van rooden zandsteen uit het portaal der zusterkerk van St. Pieter, die bij de laatste restauratie der kerk verwijderd zijn, en een fraai kapiteeltje uit de oude abdij Oostbroek, daar opgegraven en door mr. W. J. Royaards van den Ham aan het museum geschonken. Onze voorraad romaansch beeldhouwwerk is daarmede, helaas ! uitgeput — op twee prachtstukken na, die wij straks in den koepel zullen ontmoeten.

De muur naast den ingang der zaal vertoont u op vier gothieke consoles van onbekende herkomst (ik vermoed, dat ze uit het koor der St. Mariakerk zijn) vooreerst een zeer fraai, nog gepolychromeerd en merkwaardig onbeschadigd steenen beeld van Utrechts beschermheilige St. Maarten, afkomstig uit den Dom, en aan de andere zijde twee hoofdelooze, maar zeer fraaie en nog gedeeltelijk gepolychromeerde beelden van St. Catharina en St. Eligius, die

beiden allerwaarschijnlijkst uit de afgebroken St. Salvatorskerk afkomstig zijn, hoewel het een (een geschenk van den heer H. van Dijk) gevonden werd bij het fundeeren van het standbeeld van graaf Jan van Nassau, het ander (geschonken door den heer P. A. Serton) bij den bouw van het huis op den hoek van het Wed. Boven de beelden ziet gij afgietsels van vele tympans met fraai gebeeldhouwde engelen, die de teekenen van het lijden van Christus dragen ; de origineelen versieren in den Dom den oostwand der grafkapel van bisschop Rudolf van Diepholt. Ook voor de afgietsels der twee aardige houten figuurtjes, die het middenkoorhek der St. Jacobskerk versieren en nu ter weerszijden van den ingang opgehangen zijn, vraag ik even uwe aandacht. Wendt ge u dan om, dan ziet ge boven de deur rechts afgietsels van eenige fraaie kapiteelen uit den Dom, en daarnaast in de groote nis de reproductie van het prachtwerk, dat het Domkoor versiert : het Heilige Graf, dat, al is het benedengedeelte moedwillig geschonden, toch vooral in het bovengedeelte een rijkdom van edele vormen en sierlijke details vertoont, die dit werk (geplaatst in 1501—1507) stempelen tot het meesterwerk van deze periode in ons land. Ik maak u opmerkzaam, dat gij hier vindt hetgeen in den Dom ontbreekt, namelijk de losse fragmenten van beelden, die bij het ontdekken der groep achter een muur in het graf lagen en die men het raadzaam heeft geacht te verwijderen. Het zijn alle overblijfselen van twee rijkgekleede engelenbeelden, die bij het Christusbeeld gestaan hebben, en waarvan hier eene hand aan het hoofdeinde over is, terwijl het origineel nog eene hand aan het voeteneinde vertoont. Veel beter bewaard (maar ook veel minder fraai !) is de beeldgroep, voorstellende de vrouwen bij het H. Graf, die voor eenige jaren werd opgegraven op het terrein van het Meteorologisch Instituut aan De Bilt en door Mr. G. H. L. baron van Boetselaer aan het museum geschonken is. De groep is afkomstig uit de kapel van het Vrouwenklooster

van Oostbroek, dat op deze plaats gestaan heeft ; wij weten toevallig, dat zij in 1479 gefundeerd werd door de priorin Maria Gruyters.

Misschien het fraaiste voorwerp der kamer is het (helaas ! geschonden) grafmonumentje in den hoek naast het Heilige Graf, dat afkomstig is uit het koor der St. Mariakerk en nog de oude kleurversiering vertoont. Het stelt een kanunnik dier kerk voor, knielende voor den gekruisten Christus en van zijn beschermheilige vergezeld. De twee andere grafreliefs om den hoek, die u beiden knielende kanunniken of monniken aan de voeten der H. Maagd voorstellen, zijn vrij wat minder fraai ; zij stammen denkelijk uit den kloostergang der St. Mariakerk (of uit de St.Paulus-abdij). In den hoek kunt gij de fraai gebeeldhouwde naald bewonderen, die tot voor enkele maanden eene deur der St. Nicolaaskerk versierde en door Kerkvoogden bij de vernieuwing der deur aan het museum in bruikleen is aangeboden ; daarbij staat een steenen fries met figuurtjes, dat gevonden is in den tuin van het huis Oudaan : een deerlijk geschonden stuk, waarvan de bestemming onbekend is, maar een der oudste voorwerpen van de verzameling. Daarboven draagt eene console uit de St. Mariakerk eene fraai gestyliseerde buste van St. Jan Baptist, die, gevonden in den grond van het Oudmunster-kerkhof, geschonken werd door den heer H. van Dijk. Het is geflankeerd door afgietsels van twee fraai gebeeldhouwde monsters, die als spuwers (gargouilles) dienen aan vensters van het Domkoor.

In den hoek der kamer eindelijk ziet gij de helft der doopvont van Vreeland (geschonken door den heer Van den Andel) en daarboven, op eene goed gesneden houten console met beeld van St. Jan Evangelist (afkomstig uit het St. Cecilia-klooster), een fraai, doch gemutileerd beeld van een knielenden kanunnik, dat alweder tot de op het Oudmunster-kerkhof gevonden zaken behoort. Ter weerszijden ziet gij de afgietsels van twee kleine gebeeldhouwde

monsters; zij zijn hier geplaatst, omdat gij de origineelen, die als knoppen dienen aan de steenen leuning van de trap naar het archiefkamertje van den Dom, zeker nooit zult aanschouwd hebben; in tijden als de 15e eeuw is men niet zuinig met het aanbrengen van een geestig ornament, al is men onzeker of het ooit veel bewonderd zal worden!

Richt thans uwe oogen op het midden der kamer, waar tusschen de ramen een altaar verrijst. Het is geen echt altaar, maar eene tribune, getimmerd om eenige voorwerpen behoorlijk te exposeeren. In den voet ziet gij een steenen relief van onbekende herkomst, dat eenmaal zeker een altaar of een Heilig Graf versierde. De musiceerende engelen, die er op zijn afgebeeld, zijn merkwaardig: de beide uiterste hanteeren fluit en viool, terwijl een der middelste een klein orgel bespeelt, waarin de ander met een blaasbalg lucht blaast. De altaardeuren zijn die van het altaar der Schuitenvoerders in de St. Jacobskerk. Fraai zijn ze niet: de voorstellingen van St. Clemens en de H. Maagd, met St. Sebastiaan en Moeder Anna laten uit een artistiek oogpunt te wenschen over. Doch de stukken zijn merkwaardig, vooreerst als de eenige Utrechtsche altaardeuren, die bewaard bleven, — dan om het gezicht op Utrecht in de 16e eeuw, dat wij denkelijk op den achtergrond zien, — en eindelijk om de zonderlinge wijze, waarop zij bewaard bleven. Als gij u de deuren laat openen, ziet gij, dat op de keerzijde teksten geschilderd zijn. Inderdaad, toen de schuitenvoerders in het laatst der 16e eeuw van geloof veranderd zijn, hebben zij eenvoudig hunne altaardeuren omgekeerd en de keerzijde beschilderd, zooals de gewoonte hunner nieuwe kerk dit eischte: zoo hebben de protestantsche gildenborden de katholieke altaardeuren gered! En het fraaist is nog, dat later, toen deze geschiedenis vergeten was, de onkundige nakomelingschap in de oude schuitenvoerders met hunne schutspatronen den bekenden pastoor Hubert Duyfhuys met zijn gezin heeft meenen te her-

kennen, zooals eene schilderij, thans hangende in de sacristie der St. Jacobskerk, u leeren kan! — Op het altaarblad ziet gij het missaal der St. Ewouts-broederschap in de St. Nikolaaskerk, dat met de goederen der broederschappen aan de stad gekomen is. Het missaal is ingericht volgens den Utrechtschen ritus, hoewel het in 1497 te Parijs gedrukt werd; het miniatuur, dat openligt, werd in het boek gevoegd door schenking van mr. Jan Willemsz., vicaris der St. Mariakerk en zeker lid der broederschap. Vier beeldgroepjes, vroeger gepolychromeerd en geverfd, versieren verder het altaar, — het vierde in afgietsel naar een origineel, afkomstig uit de kerk aan de Biltstraat.

De fraai gebeeldhouwde profielen en lijsten, die boven het altaar hangen, zijn afgegoten op de oude vensterversieringen en gootlijsten van het Domkoor. Maar de stukken geschilderd glas, die de vensters daarnaast vullen, brengen u eenigszins uit de stemming: gij ziet toch onmiddellijk, dat de fragmenten uit eene veel latere periode stammen dan de rest van het vertrek. Inderdaad, het zijn wapens uit de koorvensters der St. Janskerk uit de 2e helft der 17e eeuw; voor hun tijd zijn zij fraai genoeg, maar toch ziet men duidelijk, dat zij uit de periode van het verval der glasschilderkunst dagteekenen: zie maar eens, hoe de verf overal heeft losgelaten! Ik had u gaarne dezen ontstemmenden indruk in deze omgeving bespaard; doch waar anders was voor deze stukken plaats te vinden?

Wend u thans om, en gij ziet midden op den vloer eene lange schilderij, aan twee zijden beschilderd. Het is het bord, dat vroeger hing boven de broodtafel der Armenpot van St. Jacob en het bedrijf van potmeesters in beeld brengt (1562). Men ziet hen de schotels met spijs aan de vaste bedeelden uitreiken, de zakken turf rondzenden en aalmoezen brengen aan huiszittenden en zieken. De keerzijde der schilderij geeft eene voorstelling van het Laatste oordeel met eene aansporing in rijm, om met het oog daarop

weldadigheid te oefenen. — Achter deze schilderij ziet gij een klein gipsmodel van het merkwaardige grafmonument der twee heeren van Ysselstein met hunne gemalinnen, dat sedert het laatst der 14e eeuw de Ysselsteinsche kerk versiert en voor eenige jaren door het Provinciaal Utrechtsch Genootschap werd gerestaureerd.

In den anderen hoek der kamer staat een afgietsel van het versierde gedeelte van Utrechts merkwaardige banklok, die nog steeds in den Buurtoren hangt, maar thans uitrust van de groote rol, die zij in het vroegere stadsleven speelde. Deze klok toch was het, die de burgerij samenriep ter verdediging der stad of tot het blusschen van brand, tot het hooren aflezen van eene keur of een vonnis. Vooral het laatste kwam bijna dagelijks voor, en het opschrift der klok herinnert dan ook aan het dikwijls voorkomende misdrijf van diefstal en aan de verbanning (het „uitluiden"), waarmede vele misdrijven gestraft werden. Doch niet alleen als historische antiquiteit verdient de banklok onze belangstelling; ook hare fraaie versiering doet haren maker, den beroemden Utrechtschen klokgieter Steven Butendiic (1471) eer aan: de vier medaillons vertoonen de kruisiging, de verzoeking in de woestijn, het bezoek der drie koningen en de aanbidding der herders. Ook de twee andere klokafgietsels, hoewel historisch minder merkwaardig, verdienen uwe aandacht: de eene is eveneens door Steven Butendiic in 1479 gegoten, de ander door den niet minder bekenden Utrechtschen geschutgieter Jan Tolhuys in 1556; beide klokken hangen nog in den toren der St. Jacobskerk.

Hef ten slotte uwe oogen nog op naar het plafond van het vertrek. Boven de deur ziet gij eene rij gebeeldhouwde houten sleutelstukken van balken, die heiligen voorstellen; ze zijn fraai en eene aandachtige beschouwing wel waard, hoewel ze niet ouder zijn dan het begin der 16e eeuw. Drie daarvan werden geschonken door jhr. J. L. F. Coenen van 's Gravesloot, maar alle zijn uit

het Wittevrouwenklooster afkomstig. In het midden van het plafond bemerkt gij nog twee voorwerpen, die gij niet aanstonds zult kunnen thuisbrengen. Het zijn twee vakken uit de koorsluiting van het houten gewelf der kapel van het St. Agnesklooster (thans Agnietenkazerne), die ik van een zekeren ondergang gered heb ter wille van de merkwaardige beschildering. Wanneer gij goed toeziet, zult gij in het midden der vakken ontdekken voorstellingen van de kruisiging en de graflegging van Christus en daaromheen randen met prachtige gekleurde gothieke ornamenten. Fraai, maar ook merkwaardig om het procédé, waardoor ze vervaardigd werden: met gloeiende stempels werden de omtrekken der ornamenten op het hout gebracht en de kleuren daarna met waterverf er op geteekend. Het effect is fraai; alleen hebben de stukken in den loop der eeuwen door de teerheid der verf zóó geleden, dat het patroon slechts ternauwernood meer kenbaar is. Wellicht zou de toestand door vernissen nog wat te verbeteren zijn; maar men aarzelt iets te veranderen aan versieringen, die uit haren aard zoo licht te bederven zijn.

Een staaltje van een dergelijk plafond zagen wij reeds in het vorige vertrek aan de zoldering hangen. Het is uit denzelfden tijd, doch veel eenvoudiger dan dit: trouwens het is dan ook niet afkomstig uit een gesticht, maar uit een partikulier huis (hoek Domsteeg en Domplein), in het begin der 16e eeuw gebouwd door den kanunnik ten Dom Anton van Aemstel van Mijnden. Het overblijfsel van dit laatste plafond is een geschenk van freule De Beaufort, die daardoor de stad bijzonder aan zich verplicht heeft; want als gij ten slotte den koepel betreedt, herkent gij onmiddellijk het ornament op het plafond. Inderdaad, het ordinaire gekleurde papier met bouquetten, dat de zoldering van dit lokaal versierde, heb ik doen wegnemen, en het plafond is nu beschilderd met het echt Utrechtsche middeleeuwsche patroon, dat ik op het fragment uit Anton van Mijnden's huis gevonden

had. Het plafond van het St. Agnes-klooster is reeds elders gereproduceerd : gij hebt het zelfs reeds gezien in de middeleeuwsche kamer, waar het fraaie ornament den bovenrand van de wandbeschildering versiert.

De koepel (eenmaal de serre van het Hoogeland) is zoo goed het ging eenigszins tot kapel ingericht. De dubbele glazen deur is vervangen door een boog, gesteund door de zeldzaam prachtige romaansche zuiltjes uit de St. Paulus-abdij. Ik vergis mij: de zuilen stammen niet van daar, ze zijn eerst enkele jaren oud, maar de basementen en kapiteelen zijn echte voorwerpen uit de 12e eeuw, en het is slechts te bejammeren, dat de vier roofvogels, die de hoeken van het eene kapiteel vormen, bij het eeuwenlange pikken in de lichamen der gedoode duiven hunne koppen verloren hebben. — Ook de vloer van den koepel, uit roode achtkantige tegels, afgewisseld door kleine zwarte steentjes, is oud : uit verschillende partikuliere huizen, meestal uit het voor de universiteit aangekochte huis op het Oudmunster-kerkhof. Doch daarom is hij in dit heiligdom niet misplaatst: het koor van den Dom is nog eenvoudiger, geheel met vierkante roode baksteenen geplaveid.

Als ge om u heenziet, zult gij bemerken, dat het kapelletje tevens als eerezaal voor de fraaiste kerkelijke kunstvoorwerpen van het museum dienst doet. Op het midden van den vloer ziet gij de graftombe van een ridder uit het geslacht van Drakenborch uit het laatst der 14e eeuw, of liever het beeld alleen, want de tombe is van hout, nagebootst naar de Ysselsteinsche uit denzelfden tijd. Helaas! ook het beeld zelf is sterk gerestaureerd: de beenen, de handen en verschillende details zijn nieuw. Van de herkomst kan ik u niets zeggen ; dat het stuk uit de kapel van

het Wittevrouwenklooster zou stammen, is slechts eene door niets gewaarborgde overlevering. Ik vond het beeld in verschillende stukken verspreid over eenige lokalen van het stadhuis, en kon slechts vernemen, dat het in 1838 daarheen overgebracht was uit het bolwerk de Morgenster. Achter de tombe ziet ge een gedeelte van het prachtige koperen koorhek, dat nog steeds onze St. Jacobskerk versiert: echt ditmaal en niet bijgewerkt, zijn de vier stijlen, voor de kerk vervaardigd in 1515 door den geelgieter Jan van Ende te Mechelen. Hoe ze dan hier komen? Zeer eenvoudig: Kerkvoogden hebben bij de restauratie der kerk deze beschadigde stijlen door nieuwe doen vervangen en de echte oude stukken aan ons museum in bruikleen aangeboden.

Het geschilderde glas (dat helaas! te weinig aaneenpast om eene rustige, warme tint in het kapelletje te brengen) is alles, wat wij uit de middeleeuwen bezitten: zoover ik weet is het ook het eenige uit dien tijd in ons geheele land. Alles is afkomstig uit den Dom: de fraai geteekende draken op rooden grond uit de hooge koorvensters, de rest uit het venster der aan de zuidzijde van het koor aangebouwde grafkapel van bisschop Guy van Avesnes. Gij ziet op de fraaie teekening, die de heer F. J. Nieuwenhuis voor het museum heeft willen vervaardigen, hoe de stukken daar aan elkander hebben gepast. De fraai gestyliseerde wapens herinneren er aan, dat het glas gesticht werd door Philips den Goede van Bourgondië en zijne gemalin Isabella van Portugal.

De vier beelden, die op consoles langs den muur staan, stellen voor St. Joris en St. Agnes, St. Paulus en St. Magdalena. Ze zijn uit de eerste helft der 15e eeuw en gevonden bij het afbreken der St. Mariakerk. Beschouw ze goed, want gij zult niet veel zulke goed geconserveerde en nog geheel gepolychromeerde steenen beelden uit dien tijd in onze musea vinden. De twee houten beeldgroepen, die de besnijdenis van Christus en de aankomst der Drie koningen voorstellen, zijn eene eeuw jonger en ook veel

STEENEN BEELDEN UIT DE ST. MARIAKERK.
(1e helft der 15e eeuw.)

minder fraai, hoewel de eerste groep niet onverdienstelijk is. Doch prachtig zijn de gesneden houten balksleutels uit het laatst der 15e eeuw, die boven tusschen de ramen zijn opgehangen. Ze zijn afkomstig uit de bekende St. Hieronymus-school en stellen de vier groote kerkvaders St. Gregorius, St. Hieronymus, St. Ambrosius en St. Augustinus met twee onbekende personen voor. Andere voorstellingen der drie eerstgenoemde heiligen vindt ge op de fraaie, nog met de oude polychromie bedekte gewelfsleutels van onbekende herkomst, die daaronder hangen. Zij worden geflankeerd door het gepolychromeerde medaillon van de H. Maagd uit een huis aan de Ganzenmarkt, dat de erven J. Vromans aan het museum schonken. Twee andere gewelfsleutels uit de St. Nicolaaskerk, die St. Maarten en een anderen bisschop voorstellen, ziet gij boven den boog van den ingang hangen. Eindelijk nog de vier reliefs in renaissance-stijl, die eigenlijk niet in deze zuiver gothieke omgeving behooren. Twee daarvan in albast (een stalletje van Bethlehem en het H. Avondmaal) zijn, naar men zegt, afkomstig uit het Wittevrouwenklooster; doch de pendanten (evenals deze gemerkt T. T. met een huismerk) zag ik voor eenige jaren bij een logementhouder te Xanten. Fraaier zijn de beide andere reliefs in marmer en albast, van onbekende herkomst, doch geschonken door de heeren mr. J. G. A. Royaards en mr. W. J. Both Hendriksen; zij stellen de geeseling en de graflegging van Christus voor. Het versierde en vergulde lijstje der tweede voorstelling verdient de bezichtiging.

Thans staan wij weder in het portaal en staan gereed de tweede trap te beklimmen. Doch vooraf moet ge eenige oogenblikken wijden, allereerst aan het waarlijk prachtige beeldhouwwerk van den gevel van het oude stadhuis (in 1546 gebouwd door

Willem van Noort), dat de deur ter linkerzijde omlijst, doch helaas ! min gunstig geplaatst is. Dan aan het bekende beeld der Gerechtigheid uit de oude vierschaar, gebeeldhouwd door Johan van Damast (einde der 17e eeuw). En eindelijk aan de leelijke, doch curieuse schilderij, die boven de trap hangt en u een kijkje geeft in een gasthuis van omstreeks 1620 ; gij zult er bij aandachtige beschouwing vermakelijke bijzonderheden opmerken.

Eindelijk de hooge trap op, waarop gij, boven komende, opmerkt eenige (in het museum wel wat misplaatste) herinneringen aan de maskerade van 1841 en het volksfeest op het Vreeburg van 1872, met een paar banieren van opgeheven Utrechtsche vereenigingen. Daarover is opgesteld een wel niet fraai, maar veel merkwaardiger staaltje van een behangsel uit het laatst der 17e eeuw, dat afkomstig is uit een huis aan de Weesbrug en u voorstelt eene oud-Hollandsche buitenplaats met eene daar wel wat onverwachte wildezwijnenjacht.

En dan treedt ge het laatste vertrek van het museum, de modelkamer, binnen, waar gij niet lang behoeft te vertoeven. De modellen van de Vreeswijksche sluis van 1825 en van den Dom in de jaren 1836—1840 zijn alleen als historische documenten belangrijk, omdat deze gebouwen niet meer of althans niet meer in dezen toestand bestaan: voor den Dom is de aanwezigheid van dit onverdachte getuigenis over den toestand van het monument vóór de (in sommige opzichten betreurenswaardige) restauratie van 1860, reeds meer dan eens van belang gebleken. — In hoogere mate interessant zijn de beide oorspronkelijke modellen, die gediend hebben bij den bouw van het onderstuk en den toren der oude, reeds lang weder afgebroken Wittevrouwenpoort: zij zijn vervaardigd in 1649 en 1652 door den architect H. Az. Struys en den beeldhouwer Claes van Damast.

Ten slotte vestig ik uwe aandacht niet op de vele modellen

van nog bestaande, onbelangrijke moderne gebouwen, maar op de verzameling stalen van 18e eeuwsche linnen kamerbehangsels met opgelegd patroon van laken, en op het aardige papieren behangsel style-Empire, afkomstig uit het Suikerhuis op het Lucasbolwerk en geschonken door den heer J. T. Kok. Fraai is het niet (hoewel de ornamenten in style Néo-grec nog zoo slecht niet zijn), maar merkwaardig in zijne dwaze voorstellingen en zonderlinge tinten. En toch is het Fransch werk: de beginletters van den naam van den fabrikant „P. J. B o u i . . . .” komen op het papier voor. Maar het is ook het produkt van eene kunst in hare opkomst: oudere papieren behangsels dan dit heb ik nooit gezien, en ik vond het stuk daarom belangrijk genoeg om er hier eene plaats voor te zoeken, die beneden ontbrak.

Thans gaan wij scheiden: mijne taak is volbracht. Ik zal u nog naar beneden geleiden en maak dan mijne buiging ten afscheid. Mag ik onderstellen, dat het bezoek der verzameling u voldaan heeft en u de overtuiging heeft geschonken, dat hier zonder groote kosten, alleen door geduld en oplettendheid eene waarlijk bezienswaardige collectie is bijeengebracht, waarin zelfs eenige voorwerpen van zéér groote kunstwaarde zijn opgenomen? Zoo ja, dan vraag ik als bewijs uwer dankbaarheid slechts dit, dat gij uwe vrienden en bekenden, vooral uwe Utrechtsche medeburgers, opwekt tot een d r u k bezoek. De overbrenging en nieuwe inrichting van het museum heeft veel moeite, veel zorg en veel geld gekost; maar die moeite zal ruimschoots beloond zijn, als het gelukt ons museum daardoor te herscheppen van eene halfvergeten curiositeit in eene waarlijk populaire gelegenheid tot uitbreiding onzer kennis en tot oefening van den smaak.

GETTY CENTER LIBRARY
3 3125 00143 7819